ԲԻԲԱԿՆ
ՀԱՆԴԷՍ
ԳԻՏԱԿԱՆ, ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԵՒ ԱԶԳԱՅԻՆ

ԺԲ. ՏԱՐԻ — ԹԻՒ 218 — ՓԵՏՐՈՒԱՐ 13/1 — 1894

1. Բիւրակն առ այժմ ամիսը անգամ մը կը հրատարակուի: — **2**. Տարեկան գինն է ամեն տեղւոյ համար 1½ Մէնիթիէ, թղթատարութեան ծախքը մեր վրայ ըլլալով: — **3**. Հեռէ կը ծախուի 100 փարայ: — **4**. Բաժանորդ գտնելու ուզողներ դիմելու են կամ իրենց հասցէն ղրկելու են առ խմբագիրն Տպագրատուն Ն. Ա. Աւետեան Կ. Պոլիս Զագմագճիլար Ճանթքեան Խան թիւ 10, 11, կամ ի Պոյպըլ Հաւուզ: — **5**. Բիւրակնի վերաբերեալ ամենայն գրութիւնք եւ բաժանորդական վճարումնք պէտք է ուղղել առ խմբագիրն: — **6**. Անվճար նամակ կամ ո եւ է գրութիւն չընդունուիր: — **7**. Տասն օրինակի համար բաժանորդ գտնողին մէկ օրինակ ձրի կը տրուի:

ՊՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Գիտութիւն եւ Կրօն: — Ի սգալի Մահ Տէր Գէորգ Արծրունւոյ Աւագ քահանայի ի Խասգիւղ: — Քէնեստու Զօրութիւն Աստուծոյ: — Առ հաւատացեալս: — Մասունք Ճշմարտութեան: — Փորձիկ աշխատասէրք: — Լուսինն յովկիանոս: — Մշակութեան իմացականութեան: — Կրօնքը առնուտւի մէջ: — Աշխատասէր բոյն եւ հիւանդը: — Երեւակ մօրուակը: — Հանդէս մը Ծննեան առթիւ ի Գրնբքաբ: — Հանգանակութիւն Արեւ. օրթանոցին որ ի Գուսա: — Քաղաքական: — Նոր հրատարակութիւնք:

ԳԻՏՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԿՐՕՆ

«Աղ՝ զոր Աստուած զուգեաց Մարդ մի մեկնեցէ:»

Մատթ. ԺԹ. 6

(Շար. Տես թիւ 217)

Նոյնչափ անհնարութիւն կայ որ անհամաձայնութիւն ըլլայ օրինաւոր գիտութեան ու հարազատ կրօնին մէջ: Ինչպէս որ գիտութիւնը կը կայանայ մարդին ազատ անձնաւորութեան մէջ, այսպէս ալ կրօնը կը կայանայ սրտին ազատ անձնաւորութեան մէջ՝ այն Զօրութեան որ մեր անձը չէ: Ինչպէս որ գիտնականին նպատակն է ազատիլ իր թիւրը գաղափարներէն և սրբագրել այն խորհուրդները որք բնութեան խորհուրդն են, այսպէս կրնանք կրօնային ըլլալ միայն թոյլ տալով որ մեր սրտերն գրաւուին և կառավարուին Սէրէ մը որ մերինէն աւելի մաքուր է, կամքէ մը որ մերինէն աւելի սուրբ է, ինչ որ գիտութիւնը կընէ մտքին համար, նոյնը կրօնը կընէ սրտին համար: Գիտական ըլլալ՝ Աստուծոյ խորհուրդները սրբագրել է: կրօնային ըլլալ՝ Աստուծոյ զգացումները, գաղափարները և գիտաւորութիւնները սրբագրել է: Ինչո՞ւ է արեւն որ այնքան ականատես փիլիսոփաները այնպէս կը խօսին և կը գրեն որպէս թէ կրօն և գիտութիւն հարկաւորապէս միմեանց հակառակ և հակառական են: Կարեւոր է մեզ այս խնդիրը քննել: Մեծ անուն մը միշտ մեծ փաստ մը նկատելու սխալմունքը կը գործուի, և յաճախ կը պատահի որ մարդ մը որ բնականապէս կրօնաւոր ըլլալու հակամիտ է՝ կամենայ իր հակամտութենէն, երբ քանի մը

խելացի սեպուած մարդիկ ըսեն իրեն թէ կրօնը անգիտական է։

Ա՛րդ՝ տարակոյս չ'կայ թէ զօրեղ նախապաշարում մը կայ ընդդէմ կրօնի արդի շատ մը նշանաւոր գիտնականաց մտքին մէջ, եւ ասոր համար Միլլին դարուց աստուածաբանութիւնն է գլխաւորապէս պատասխանատու։ Դարէ՛ ի դար այդ աստուածաբանութիւնը իր կրցածը ըրաւ վհատեցնելու գիտական հետազօտութիւնները, և երբ անյաղող ելաւ իր այս անգոնելի դիտաւորութեան մէջ, յայնժամ իր վրէժը լուծեց ամենէն անագորոյն և դիւական հալածումներով։ Եթէ մտածէք Կոպերնիկոսի, Գալիլեոսի և Պրունոյի վրայ. եթէ կարդաք պատմութիւնը այն ահաւոր վարմունքին դէմ դարերով գիտունը ընդունեցին աստուածաբաններուն ձեռքէն, եթէ յիշէք թէ այդ դաղափարներուն շատերն այր անգամ մը պաշտպանուեցան խոշտանգանօք և սպանութեամբ, այժմ ճանչցուած են իբր անհերքելի մեծութիւն, — պիտի հասկնաք յայնժամ թէ ինչո՛ւ անանք որ իրենց կեանքը կը նուիրեն բնական գիտութեանց ունին դժկամակութիւն մը այն ամէն իրաց նկատմամբ որ կապակցեալ են աստուածաբանութեան հետ, մինչեւ անգամ Հոգւոյ և Աստուծոյ գաղափարներն ալ հետ առնելով, գաղափարներ զորս այնչափ այլանդակութեամբ ծաղրելի ըրած և եղծած է այդ հին աստուածաբանութիւնը։ Հին միջնադարեան աստուածաբանք ինքզինքնին երեւելի օրինակներ կը կարծէին բարեպաշտութեան։ Ա՛րդ գիտունք ուրեմն անպարտ չեն երբ իրենց խօսքերէն դատելով կըսեն, «եթէ այդ է կրօնը՝ աշխարհ առանց ատոր լաւագոյն պիտի ըլլայ։»

Բայց դարձեալ, շատ գիտնականաց թշնամութիւնը կրօնքի դէմ՝ կրնայ մասամբ բացատրուիլ այն միակողմանիութեամբ որ ընդհանրապէս մանաւանդ տեսնելու յատկանիշն է։ Երբ բոլոր ուշն բացարձակապէս կը նուիրուի մասնաւոր նպատակի մը՝ հակամտութիւն մը կը գոյանայ յայնժամ անձուկ համակրութեանց և մարդ մտաւորապէս անկարող կըլլայ խորհրդոյ իր սովորական սահմաններէն դուրս եղող խնդրոց նկատմամբ։ Պէյքըն կըսէր, «Բիչ մը բնական փիլիսոփայութիւն և առաջին մուտքը անոր մէջ՝ անաստուածութեան կը հակամիտեցնեն։ Բայց շատ մը բնական գիտութիւն, և անոր խորերը մտնելը մարդոյ միտքը կը դարձնեն կրօնքի»։ Ա՛րդ՝ արդի գիտուններէն դատելով՝ ճիշդ չէ այս խօսքը։ Թինտալի և Հըքսլիի նման մարդիկ բնական փիլիսոփայութեան մէջ համբակները չեն. անոր խորերն մտած են, և սակայն իրենց մտքերն կրօնի դարձած չեն։ Ասոր մէկ պատճառը, կարծեմ կրնայ գտնուիլ ամբողջութեան մէջ որ իրենք բացարձակապէս կամ գրեթէ բացարձակապէս նուիրուած են բնական գիտութեանց։ Մարդիկ՝ որ իրենց ամբողջ կեանքը կը վատնեն նոր թին յատկութիւնները հետազօտելու՝ ի վտանգի են մոռնալու ուրիշ բաներն, և վերջ՝ ի վերջոյ թերեւս բացարձակապէս անկարող կըլլան աննիւթ գոյութեան հնարաւորութիւնը դիտնալ։ Մարդիկ՝ որ

մեծ աւելնով կը մշակեն միտքը շատ ընդունակ են մոռնալ և զանց առնելու սիրտը։

Եւ այս միակողմանիութիւն ընդհանրապէս կըսածէ հպարտութեան ոգի մը, որ անյարմար է պարկեշտ և աննախապաշարեալ հետազօտութեան մը համար։ Այն ինքնահաճ, ինքնահաւան ոգին որ կը տեսնուէր հին աստուածաբաններուն մէջ, փոխադրուած է արդի գիտուններէն ոմանց։ Հին աստուածաբանք կըսէին բոլոր ճշմարտութիւնը մեր աստուածաբանութեան մէջ կը բովանդակի, և արդի բնագէտք ալ կ'ըսեն ամէն ճշմարտութիւն մենք պիտի գտնենք։ Հին աստուածաբանք կ'ըսէին չենք ուզեր ձեր բնագիտական փորձերն, նոր գիտուններն ալ կըսեն, չենք ուզեր ձեր բանաստեղծներն, փիլիսոփաներն և սուրբերն։

Զարմանալի չէ. — թէպէտ յաւալի — որ արդի գիտունք գինովցած ըլլան այն յաղթանակներով զոր կատարած են նիւթին ուսումնասիրութեան մէջ։ Իրենց լուսապատկերացոյցներն յայտնած են արեւին և աստղերուն բաղադրիչ տարրերն։ Իրենց երկրաբանական գիտութիւններն ցուցուցին, յատակաբար գրուած ժայռերուն վրայ, կեանքին պատմութիւնը ամենէն ստորին կենդանիներն մինչեւ մարդը։ Իրենց հետազօտականներն նշմարեցին ծիր կաթինին մէջ միլիոնաւոր՝ որք սահմանուելու դործողութեան մէջ էին, իրենց մանրադիտակներն անտեսանելիներն տեսանելւոյն սահմաններուն մէջ բերին։ Անոնք չըլլան բոլոր բնական ախեղբերին մէջ կշռելով, չափելով, վերլուծելով, դուշակելով, և կ'սկսին խորհիլ թէ ոչինչ կրնայ ծածկուիլ իրենց հետազօտութեան դործիքներէն։ «Բոլոր երկինքները զննեցի իմ հեռադիտակաւս,» ըսաւ Լալանտ, և չդտայ Աստուած։ «Զննեցինք ուղեղը մեր մանրադոյներով» կըսեն բնախօսք, «և չդտանք հոգի։ Ինչ որ չենք կրնար դտնել,» կըսեն բոլոր նիւթապաշտք, «մեր բնակադիտական դործիքներով և մեր բնադիտական եղանակներով, չկրնար դոյութիւն ունեցած ըլլալ։» Հին աստուածաբանք որչափ ալ որ յիմար էին, ասկից աւելի մեծ յիմարութեան մը յանցանքը դործած չէին։

Արդ, խնդրեմ սխալ չհասկնաք։ Երբեք չեմ ուզեր առանց յարդանաց լօսիլ բնական գիտութեանց մեծ վարպետներուն վրայ։ Անոնց համար ունիմ ամենաբարձր հիացում։ Բայց ինչ որ կը պնդեմ բոլոր ուժովս սա է թէ բնագիտութեանց մէջ իրենց մեծ ադօրծութեանց չքեղութիւնը ուրիշ խնդրոց մէջ իրենց ունեցած դաղափարներուն չ'տար երբեք ո եւ է հեղինակութիւն։ Ոչ ոք կրնայ մասնադէտ ըլլալ ամէն բանի մէջ։ Եւ արդի բնագէտք երբ բնաղանցական սահմաններուն մէջ կը թափառին, յաճախ կը լօսեն անտեղի բաներ։ Աստ մէկ նշանաւոր օրինակը տամ ձեզ, այն է Բրոճ. Հըքսլիի սորվեցուցածը կամքի ազատութեան մասին։ Իր ընդհանուր դաղափարը ինչպէս որ դիտէք, սա է թէ մենք ազատ չործողներ չենք. թէ մենք լոկ մեքենայներ ենք, ներդործեալ կենսական զօրութիւններէ. Եւ սակայն առանց

տեսնելու իր հակասութիւնը՝ կըսէ, «Մարդկային էակ մը, թէպէտ մեքենայ մը, այսինչ սահմաններու մէջ կարող է ինքզինքը յարմարելու» և դարձեալ կըսէ «ամեր կամքն ալ դիպաց ընթացքին մէջ դեր մը ունի։» Եթէ իրեն պէս մեծ կարողութեանց տէր մէկը չը տեսնէր իր հակասութիւնը՝ նշանաւոր օրինակ մընէ հաստատելու համար թէ բնադէտք անկարող են, գրեթէ տղու մը չափ անկարող՝ խորհրդոյ ուրիչ սահմաններու մէջ։

Մենք մանագէտներու կը կարօտինք ոչ թէ միայն մէկ կամ երկու, այլ ամեն հետազօտութեան ճիւղերու մէջ։ Հոգեբանի մը չէք երթար՝ եթէ կուզէք տեղեկութիւն առնել կեանքին բնութեան վրայ, և ինչու կենսաբանին կամ բնագէտին երթալու է՝ եթէ կուզէք հրահանգուիլ մտքին բնութեան վրայ։ Հոգւոյ նկատմամբ Բրոճ. Հըբսլիի գալափարներն որդեգրելը կը նմանի երթալ վալպետ մաթեմաթիքագէտի մը առողջութեան վրայ խորհուրդ հարցունելու՝ երբ խանգարուած է առողջութիւնը՝ կամ ձի մը դնուած առեն երթալ գրամոլի մը խրատը առնելուն։ Մաթեմաթիքագէտը կրնայ իր պարապ վայրկեաններուն մէջ ինքզինք զբօսցուցած ըլլալ քիչ մը դեղի մէջ թաթաւելով իր ձեռքերն. գրամոլն ալ կրնայ կեանքին մէջ մէկ երկու անգամ ձի նստած ըլլալ բայց կրնանք. չմեղադնալ եթէ վարանինք քիչ մը իրենց վճիռները իբր անսխալ ընդունելու։ Նմանապէս, բնագէտը այս աշխարհիս մէջ կոչում մը ունի զոր չկրնար կատարել բնազանցական փիլիսոփային, և բնազանցական փիլիսոփան ալ կոչում մը ունի զոր չկրնար կատարել բնագէտը։ Ձայս ճանչցաւ անգամ մը Բրոճ. Թինդալ՝ իր Պէլֆաստի ուղերձին պերճախօս վերջաբանութեանը մէջ կըսէ, «Աչխարհ կընդգրկէ իր մէջ ոչ թէ միայն Նեւտոն մը այլ և Շէյքսփիր մը. ոչ թէ միայն Պօյլ մը այլ և Ռափայէլ մը. ոչ թէ միայն Քանթ մը այլ և Պէթհովէն մը. ոչ թէ միայն Տարուին մը այլ և Քարլայլ մը։» Առնցմէ ոչ թէ մէկուն այլ ամենուն մէջն է մարդկային ամբողջ բնութիւնը։ Անոնք իրարու չեն հակառակիր այլ իրարու պահան կը լնուն. ոչ թէ զիրար պէտք է արտաքսեն, այլ հաշտ ընթանան իրարու հետ»։ Ճշմարիտ է այս, — թէպէտ չդիտակցիր, Թինտալ ինքն ալ անոնց հետ մէկտեղ, չարունակաբար մոռցած են զայն։ կը թուի թէ կերեւակայեն թէ մարդկային բնութիւնը պիտի բացատրուի, որչափ որ կարելի է բացատրուիլ, միայն բնագիտական հետազօտիչներու ձեռքով։ Բայց ուրիշ մանագէտներ ալ կան մարդկային փորձառութեան ուրիշ ճիւղերու մէջ. և ինչ հիման վրայ կը մերժէք անոնց ունկնդրութիւն ընել։ Հոգեբանին փաստերուն անդէտ ըլլալը՝ այնքան միակողմանի և անարդարանալի է որչափ փակել ականջներն բնագէտին ուսուցչութեան։ Գեղեցկաբար ըսաւ վալթ Հուիթմէն, «Ինդուքթեամբ պիտի ընդունինք արդի գիտութիւնը՝ և հաւատարմաբար հետեւինք անոր, բայց կը մնայ դեռ բարձրագոյն թռիչ մը, բարձրագոյն եղերութիւն մը — մարդուն յաւիտենա-

կան հոգին։ Ինձ համար գիտականութեան պատկին պիտի ըլլայ ճամբան բանալ աւելի չքեղ աստուածաբանութեան մը, աւելի ընդարձակ և աւելի աստուածային երկերուն։

Այն ընդարձակագոյն երկերն որոց համար կը խօսի Հուբերմէն կարելի է չգան դեռ ձեր օրերուն կամ իմ օրերուս մէջ։ Մարդկային սեռը տակաւին իր մանկութեան մէջ է։ Գիտականք չեն միայնակ իրենց միակողմանիութեան մէջ։ Սէնն մարդիկ միակողմանի են առաւել կամ նուազ։ Մեր տեսութիւնը աղօտ է, մեր նպատակներն չնչին, մեր համակրութիւնք սեղմեալ են։ Բայց ամէն առեն այսպէս պիտի չըլլայ։ Մերթ ընդ մերթ մեզ կուգան մարգարէական ներշնչման վայրկեաններ, երբ ներկայ իրերն որպէս թէ ոչ եւս են. երբ կապրինք հեռաւոր ապագային մէջ։ Ս. յղպիսի վայրկենի մը մէջ կը լսեմ օրհներգութիւն մը, գերագանց, աննկարագրելի գեղեցկութեամբ. կրնամ զանազանել գիտունին ձայներն երբ կը խառնուին անոնք ներդաշնակաբար բանաստեղծիոյ, փիլիսոփայից և սրբոց ձայներուն հետ։ Օրհներգութիւնն կը բարձրանայ մինչեւ ի գահն յաւիտենական։ Կատարեալագործեալ մարդկութիւնով ընծայումն է այն առ Աստուած։

Մարդոց բարի գործքերուն եւ առաքինութեանցը վրայ պէտք է նայիմք անոնց նմանելու համար, ոչ թէ անոնց թերութեանցն ու յանցանացը վրայ պիտի նայիմք անոնց նմանելու կամ ուրախանալու եմք անոնց վիճակին։

ԻՆԱԳԱԼԻ ՄԱՀ

ՏԷՐ ԳԷՈՐԳ Ա. ՐԾՐՈՒՆԻՈՑ

ՀԱՆԳՈՒՑԵԱԼ ԱՒԱԳ ՔԱՀԱՆԱՅԻ

Ի ԽԱՉԱՊԻՒԳ

Մինչ կը գրեմք դայ՛ատողեր, խորապէս կզգամք հանգուցեալ Տ. Գէորգ Արծրունւոյ ցոյց տուած բարոյական մեծութիւնը երբեք Աստուծոյ եկեղեցւոյն հաւատարիմ մնկ պաշտօնեայն։ Իր վախճանէն առաջ որ տեղի ունեցաւ այս Ծննդեան երկրորդ օր 1894 Յունուար 7, քանի մը կենսագրական գրութիւնք տեսնուեցան Ազգային լրագրոց սիւներուն մէջ, մեք եւս ուզելով յարգել հանգուցելոյն յիշատակը, իւր նկատմամբ ի մօտոյ ունեցած անձնական ծանօթութիւննիս պարտք կը համարիմք հաղորդել ընթերցասէր և հետաքրքիր բարեկամաց։ Եւ որովհետեւ Արծրունի Տէր Գէորգ Հայրիկի հետ մեր ունեցած ծանօթութիւնք կ՛սկսին իւր Փահանայ ձեռնադրուած օրէն, պատշաճ է մեզ գրել նոյն օրէն սկսելով որ տեղի ունեցաւ Յամի Տեառն 1833 Սեպտեմբեր ամսոյ մէջ ի ձեռն Աղաւնի մականուանեալ Սահակեանցոց Պատրիարքի ի մայր եկեղեցւոջ որ ի Գում-Գապուս։

Ամերիկացի առաքին Միսիոնարք Պատ. Ուիլլըմ Կուտել և Պատ. Հ. Ճ. Օ. Տուայթ, գրեթէ նոր հաստատուած էին ի Մայրաքաղաքիս և ծանօթացած էին ընդ Սահակեանցոց Պատրիարքի, ուստի նորին Սրբազնութեան յատուկ հրաւիրանօք ներկայ գրտնուեցան ձեռնադրութեան պաշտօնին

յորում Արծրունի Տէր Գէորգ օծումն պիտի ընդունէր հանդերձ Ա՛ն ընկերօք, յորոց մին ալ Դուրու-Զէշմէի եկեղեցւոյն հանգուցեալ Տէր Սուգիաս Քահանայն էր։ Սոյն ձեռնադրութեան պաշտօնի տեսարան բնականապէս յոյժ հետաքրքրական պիտի ըլլար Ամերիկայէն նորեկ հիւրերուն որ երբեք դաղաբալ չունէին Հայ եկեղեցւոյ արարողութեանց վրայ, և ամեն բան նոր էր իրենց համար։

Նոր ընծայից մէջ Արծրունւոյն տեսիլն որ այնքան զգածեալ կը թուէր իւր Սրբազան կոչման ահաւորութեան խորհուրդներով, առ ինքն դրաւեց յիշեալ հիւրերուն ուշադրութիւնը, հետեւապէս մի քանի օր առ մինչ նորընծայք իրենց քառասնօրեայ պահեցողութեան մէջ էին ի մայր եկեղեցւոյ, դնացին անդ։ Եւ Պատ. Կուսէլ տեսակցութեան առեն խօսեցաւ անոնց Աստուծոյ եկեղեցւոյն տեսչութիւնը յանձն առնողներու պատասխանատուութեան մեծ ահաւորութեան նկատմամբ, ըստ առաքելական բանի յասելն թէ, «Զգոյշ կայէք անձանց և ամենայն հօտիդ, յորում եդ զձեզ Հոգին Սուրբ տեսուչս՝ հաւատալ զԺողովուրդ Տեառն, զոր ապրեցոյց արեամբ իւրով։» (*) Պատ. Կուսէլ սոյն դէպքը պատմած առեն ըսած է թէ, «Երբ Հոգւոյն Սրբոյ պարգեւը մաղթեցի իրենց համար, մերձեցան ձեռքերնիս համբուրելու», եւ կը յաւելու թէ, «Այդ նորընծաներէն մին Տէր Գէորգ, որ յայտնապէս յոյժ ազդուած էր իրենց համար ըրած բարեմաղթութենէս, վերջապէս եռանդուն քարոզող մը եղաւ այն ճշմարտութեան որ է՛ի Քրիստոս Փրկութեան։ Թէպէտ նա երբեք ձեւապէս չթողուց ղեկղեցին, սակայն ղօրաւոր աղդեցութիւն մ՛ունեցաւ այն զարմանալի վերակենդանութիւնն և ճշմարիտ կրօնի գործն իւր ժողովրդեան մէջ յառաջ մղելու, որ ճիշդ մի քանի տարի առաջ տեղի ունեցաւ»։

Արծրունի Տէր Գէորգ Խասփիւղի Ներսէսեան վարժարանին հայկաբանութեան դասատուն, միանգամայն տնօրէնն էր նոյն վարժարանի ծաղկեալ ժամանակն ընդ լինամատարութեամբ ձեռնարկեան Մկրտիչ Ամիրայի 1835 թուականին, ինչպէս անկէ առաջ եւս, ինքը յառաջադէմ ուսանողաց քերականութեան դասի պահեւուն Նոր Կտակարանէն իւրաքանչիւր ուսանողի առն առ առն կարդալ և լուծել տալէ առք իմաստալից բացատրութիւնները կընէր մանրամասնօրէն յօդուտ ուսանողաց։ Եւ բայի վարժարանին մէջ յառաջ տարած սոյն հոգեսիրական աշխատութեանն, անկէ դուրս նաև տունէ տուն կայցելէր մի միայն քրիստոնէութեան վրկարար ճշմարտութիւններն իւր ժողովրդեան ուսուցանելու տենչով։ Յատալի է, սակայն, որ իւր այս ընթացք յանդգնք համարուելով բանտարկութեան և ոչխարանայ ենթարկեցաւ ի ձեռն Սերովբէեան Յակոբոս Պատրիարքի, ինչպէս իրեն գաղտարակից ուրիշներ ալ. 1839 թուականին(*)։

(*) Գործոց. Ի, 28,

(*) Տես Բիւրակն, հատոր Ը.րդ թիւ 173, երես 139։

Հանգուցեալին օրինակելի յատկութիւնն էր անթիւ և անյատ ընթերցանութիւն։ Երբեք ինայողութիւն չունէր օգտակար գրեանց և հոգեւոր տեարակներու համար ստակ տալու մասին, և այնքան մեծ էր իր սէրը հոգեհանուն հրատարակութեանց վերայ, որ նոր հրատարակելի գրքի մը կամ տետրակի նկատմամբ տեղեկութիւն առնելուն գրեթէ տպագրատան մամուլին քովը կը սպասէր և իր գրավաճառին հաշուէն հասկցուած է որ ամեն տարի մէկ մէկու վրայ աւելի քան վեց հարիւր դահեկան կը վճարէր հոգեւոր գրեանց համար։

Խոնարհ ուսանող մ՚էր Աստուածաշունչ Ս. Գրոց։ Իր առանձնութեան խուցը յաճախողք դիտեն թէ, ինչպէս իր ցածուկ նստարանին առջեւ ցածուկ գրգակալին վրայ Աստուածաշունչն միշտ կը կենար. և անկէ ինչ ուսում և ինչ տեսակ չնորհք որ ընդունէր նոյնը ուրիշներու կը մատուկարարէր իբրեւ «Աստուծոյ չնորհքներուն բարի և հաւատարիմ տնտես»։ (Ա. Պետ. Դ. 10։)

Այս տողերը գրողը լաւ կը յիշէ, որ 1848 Յունականին ձմեռ գիշեր մը մինչ ինքը կրակարանի առջեւ նստած Անդղիոլէն «Ճառ Սրտի պահպանութեան» անուն գրքոյկը կը կարդար, Տէր Հայրը այցելեց իրեն երբ օդը սաստիկ կը ձիւնէր։ Նոյն պահուն անդնելով իր բաժակամին ձեռայ գրկոյկը հայցաւ ց հետաքրքրութեամբ անոր ինչ գիրք ըլլալը, եւ երբ բանրեկամին խօսեցաւ գրքին պարունակութեանը վրայ հակիրճ տեղեկութիւն մը տալով հանգուցեալն վնայլմամբ ունկնդրելէն ետք առաւ գիրքը գրպանը դրաւ և կէս ժամ կամ երեք քառորդ չ՚անեւեր կը վերադառնամ ըսելով գնաց։ Եւ իրօք վերադառնալով ուրախութեամբ խնդրեց որ նոյն գրքոյկը հայերէնի թարգմանուի որուն ծախք ինչ ալ որ ըլլար պիտի վճարեր Ծանօթ «Դարա Քհհեանեան Գէորգ Պէյի» մայր Տիկինն։ Թարգմանուեցաւ գրքոյկը, և այս տողեր գրողն ընդունեց հանգուցեալին ձեռօք վեց հարիւր յիսուն դահեկանի նուէր մը յիշեալ բարեպաշտ Տիկինէն։ Սոյն օգտակար գրքոյկի սրբգան հոգիներու փրկութեան միջոց մը եղած ըլլալը յաւիտենականութեան մէջ պիտի յայտնուի։

Իմ վերջին այցելութեանս օր գտայ զՏէր Գէորգ ուրիշ ծերունւոյ մը, Տէմիրճիպաշեան Յարութիւն էֆէնտիի հետ, առանձին նստած և որուն հոգեւոր կրօնքին ինչ ըլլալը կը քարոզէր։ Կըսէր թէ «Բրիտոսի հետ հանապազ նեղբին հաղորդութիւն մը ունենալն է Բրիստոնէական հոգեւոր կրօնք, առաջին և էական բանը այս է, ևն, ևն։ Ինչ կարեւոր խնդիր եւ ինչ խորախորհուրդ տեսութիւն։ Մեծ եղաւ իր ուրախութիւնը որ այն պահուն այցելեր էի իրեն։

Ցաւ է ինձ որ սիրելի բարեկամիս վերջին օրերուն մէջ հակառակ իմ ինչ փափաքանացս չունեցայ բարերաղդութիւն իր պատկառելի դէմքը անգամ մը ևս տեսնելու։ Բայց ուրախ և գոհ եմ որ Թանգիւզի մէջ այժմ աշխատող Աւետարանական Հոմլին վերատպատուելի Աւետիս Աստուածեան Հեռաւոր գրաւոր տեղեկու-

թիւնը կը հաղորդէ լինչ իմիմիարաւթիւն, ըսելով,

«Ցաճախ կայցելէի իրեն և միշտ կը դանէի զինք բացատած Ս. Գիրքն իր առջեւ, եւ մեկնութեան դիրքերն քովը. չարունակ կ'ուղէր խօսիլ երկնային և հոգեւոր իրաց, մեզմով իմաղութեան և փրկութեան վրայ։ Վերջիս կը տեսնէի որ տակաւ առ տակաւ կ'ապառնէին իր ուժերը, և կը մտածնար իր վախճանին։ Կաղանդին օրն այցելեցի իրեն և գտայ որ անկողնոյ մէջ էր տկարացած, ուրախ եղաւ զիս տեսնելով՝ քանզի կարօտ էր հոգեւոր միխիթարութեան և քաջալերութեան։ Խնդրեց որ յատկապէս աղօթք մը ընեմ իրեն համար. չէր թողէր զիս առանց միասին աղօթելու։ Ս. Ծննդեան օրն լուր եկաւ լինչ որ Տէր Հայրը հոգեվարք է, ուստի չատով քովը գացի և տեսայ որ իր վախճանին մօտ էր։ Աչքը բացաւ, տեսաւ զիս և բարի եկեր ես ըսաւ. հարցուցի իրեն թէ, Տէր Հայր ինչպէս ես. «Այսօր մարմինս ուժերէ տկար է. ընչաւուրեանէ կը նեղուիմ ըսաւ։ Բայց ըսի, թէպէտ դրսի մարդն տկար է, կը յուսամ թէ ներսի մարդն ուժէ զօրաւոր է Տէրոջմով։ «Այո՛, Այո՛» պատասխանեց։ Ապա հարցուցի իրեն իր յոյսին և հաւատքին վրայ առ Քրիստոս, «Ոյսս միայն խաչեալ փրկչին վրայ է, Նա է իմ փրկութիւնս» ըսաւ։ Ուստի նայեցաւ Անոր, ըսի, զի Նա խոստացած է զօրացնել զքեզմոհուան ձորին մէջէն անցած ատենդ ևս։

Ապա հարցուցի իրեն, Տէր Հայր կուզէք որ ձեզի համար աղօթք ընեմ։ »Այո», ըսաւ, ուրախ դէմքով եւ բարձր ձայնով, եւ բռնելով իմ ձեռքին ձեռքիս մէջ, խնդրեցի Տեառն մերոյ ղօրութիւն եւ ներկայութիւն իր ծառային պաշտօնէին համար մեհուան այս առաւպանաց ժամերուն մէջ, Նա «Ամեն. Ամեն,» կըսէր աղօթքիս միջոցին. եւ աղօթքէն վերջը ձեռքս ամուր սեղմելով ըսաւ, «Շատ չնորհակալ եմ քեզմէ. Աստուած երկայն տարիքներ տայ քեզի» Եւ իւր վերջին օրհնութիւնները կարդալ մեր ընտանեաց բոլոր անդամոց վրայ։ Ապա յանձնելով զինքն Տեառն խնամոց բաժնուեցայ իրմէն, և քանի մը ժամ վերջն խաղաղութեամբ աւանդեց իւր հոգին այն փրկչին զոր կը սիրեր և որուն կը ծառայէր։»

Արդ, այժմ ի տես կը մղուիմք առ Բարձրեալն Աստուած որ ինքն միխիթարէ զսիրեցեալ որբն նորա, եւ զհամայն որբացեալ ժողովուրդն հոգեւոր հանգուցելոյն. և պարտ եւ է նորա տրիշ արիւն եւ անշահախնդիր Արծրուեաններ։

«ՔՐԻՍՏՈՍ ՁՕՐՈՒԹԻՒՆ ԱՍՏՈՒԾՈՅ»

Քրիստոս Զօրութիւն մ'է բղխեալ Աւիկն Տիեզերաց՝ անկեալ մարդոյն վերականգնման եւ կատարելագործմանը համար արդարութեան մէջ։ Նորա մարդկային սեռի մաքրութեանն ու բարձրացմանը չարմունքին ունենալէն ապացուցեալ է թէ Նա Փրկիչ է։ Դիցաբանական աստուածք յայտնեալ էին տէր լինել միայն եւ ոչ փրկիչ։ Պօղոս ուսոյց թէ Քրիստոս Տէր է, որովհետեւ Փրկիչ է. եւ Իւր բարոյական հանգամանքն ու բարոյական աղբեցութիւնքը գտաւ Նորա Աստուածութեան ապացոյցը։

ԱՌ ՀԱԻԱՏԱՑԵԱԼՍ

ՄԱՍՆ Ե. ԳԱՍ Ե.

«Եւ արդարացաւ իմաստութիւն յորդւոց իւրոց:»

Ղ-է. Ի. 35.

Երբ կ'սկսինք քիչել նշանաւոր անուններ թերեւս պատշաճ ըլլայ հնագոյն ժամանակի ամենէն նշանաւոր իմաստնոց մի քանին ակնարկել, որք զօրաւոր և ազդու լեզուաւ ոչ միայն եռանդուն փափաք յայտնեցին դիտնալու համար ինչ որ Աւետարանը կուսուցանէ, այլ և կատարեալ համոզում ունեցան թէ, այսպիսի գիտութիւն կրնայ յայտնուիլ մարդոյ միայն իւր Արարչին և պահպանողին ձեռքով: «Ա՛ն ենայիք», գոչեց Սոկրատէս, «Պարտիք դուք սպասել մինչեւ երեւի անձնաւորութիւն մը, ուսուցանելու ձեզ թէ ո՛րպէս պարտ էք ուղղել ինքզինքնիդ դէպի Աստուած և դէպի մարդ»: Եւ կը յաւելու, «Ա՛հ ե՞րբ պիտի գայ այդ ժամանակը»: Եւ մինչ կը հարցընէր իւր աշակերտաց մին եղող Ագկիբիատէս, թէ »Ո՞վ է այն որ պիտի այսպէս հրահանգէ մարդկային ազգը,» պատասխանեց Սոկրատէս, «նա՝ որ հիմա կը լնամէ ձեզ և ձեզի համար կը հոգայ: (*)

Արիստոտէլ, յոյժ համբաւեալ փիլիսոփայն եւս ըսաւ իւր մահուանն առեն. «Մեզքով մտայ յաշխարհ, ապիտութեամբ ապրեցայ և չիմաստութեամբ կը մեռնիմ. Ո պատճառդ պատճառայ գիտի լինէ»:

Ահա այսպէս ազգս լեզուաւ խոստովանեցան և ոչ այլոյն իրենց տգիտութիւն սոյն մեծարու և հանճարեղ փիլիսոփայներն նկատմամբ այն բաներու զորս գիտնալ կանձկային իրենք բարոյական և անմահ էակներ: Այսպէս էին իրենց սրտատրոփ խօսքեր Աստուծմէ շնորհաց և ճշմարտութեան յայտնութեան մը համար որով առաջնորդուէին ի պարտաւորութիւնս մինչ կ'ապրէին, և ապահով ու հաստատուն յուսոյ մը համար յաւիտենականութեան, յետ մեռանելոյ: Անոնք իրենց եռանդուն հետաքննութիւններն յառաջ տարին անօգնական բանականութեան համար կարելի եղածին չափ, բայց վերջապէս կրնային միայն ղգալ ունենալ Աստուծոյ վրայ գան գտնել զԱստուած: Անոնք կանձկային Աստուածաշունչին, և ամեն ինչ որ անոր յայտնութեամբն կրնար գիտցուիլ: Եւ Սոկրատէսի նման անձեր եթէ կարենային այժմ խօսիլ իրենց գերեզմանաց մէջէն, ի՛նչպէս պիտի աղէկնէին արդի կարծրատիպ անհաւատն, այսպանելով իր ամբարշտութիւնն ու հայհոյանքը այս թանկագին գրքին կռնակ դարձուցած ըլլալուն համար, զոր ստանալու համար իրենք աշխարհները կուտային եթէ կարելի ըլլայ:

Թողլով սակայն այժմ, հեթանոսութեան մէջ ունեցած ծածկուած ժամանակներն հետեւինք, դառնանք այն ազգ երուն որոց ճշմարտութեան արշալոյսն այցելած է ի բարձանց:

(*) Սոկրատէս հին փիլիսոփայից ամենէն իմաստուններէն մին է, Քրիստոնէական Թուականէն 470 տարի առաջ ծնած, որ երբ եօթանասուն տարու էր, թունաւոր մամլ՝ սպանուեցաւ երկրին չաստուածներն արհամարհող մը ըլլալուն համար:

Հայեացք մը ձգենք ուրեմն դրակա-
նութեան և գիտութեան լուսատու
ախոյեաններուն մեկ քանիին վրայ,
որք վայելեր են Աւետարանին ըղ-
ձալը, և տեսնենք թէ անոնք ինչպէս
նկատեր են զայն։ Յիշատակ է Աւե-
տարանին մէջ թէ, մինչ Փրկիչն մեր
մանուկ մ'էր նորածին խանձարուրով
պատատուած և մսուրի մը մէջ դըր-
ուած, «Արեւելքէն խմաստուն մար-
դիկ», — մարդիկ որ նուիրեալ էին
այն ժամանակի փիլիսոփայութեան,
պատուեցին և ընդունեցին զնա իբ-
րեւ աղգայ բարձագոյնն և կրօտուած
աշխարհի մը Փրկիչն։ Արդարև որ յա-
ռաջանամք, պիտի տեսնենք թէ այն
լուսատու մարմինը որ Բրիստոնէա-
կան թուականի ծագմանն առեն այս-
պէս առաջնորդեց խմաստուն մար-
դիկն դէպ յոտս Փրկչին՝ դեռ չէ
անհրեւութացած ո՛չ ալ դադրած է
իւր բարձր պաշտօնը կատարելէ, եւ
որովհետեւ Հանդիսիս մէջնոյն չնհրեր
մի ըսա միտքէ անուանել ամեն այն
նշանաւոր դիտուններն որք հետեւե-
ցան իր առաջնորդութեանը Բրիստո-
նէութեան կանխագոյն դարերուն
մէջ, մեկեն կը պարտաւորինք մեզի առնել
մեծագոյն և առնել ընտանի եղող
ժամանակաց։

Բայց որովհետեւ անհատան իր
կարծեցեալ փիլիսոփայութիւնովը
պաշտպանել կը կեղծէ իր անհատա-
կան սկզբունքները, ուրեմն անհրաժեշտ
մը պիտի ձգենք այն դարուն, երբ
ողջմիտ փիլիսոփայութեան հայրն՝
առաքելն մեծ մտքովը առաւ մարդ-
կային մտքին և զայն նախկին սերն-
դոց գէտ թեան վիճակէն ազատելու
մէջ մեծագոյն դէրն ունեցաւ։ Ունի
անհատատ թիւնը անուն մը իր ժա-
մանակակիցներուն մէջ որ կարենայ ի
կշիռ դնել Լորա Պէյքընի հետ։ Կամ
թէ ունի այն դարու իր փիլիսոփայ-
ներուն մէջ այնպիսիներ որ կարենայ
դասակարգել Նեւտոնի՝ Լոքի՝ կամ
Լէյպնիցի հետ։ Կամ վերջին աւուրց
մէջ ունի մարդիկ որ կատարեալ ու-
սման և խորին հետազօտութեանց մէջ
կարող ըլլայ հաւասար բռնել Սդիւ-
արտի՝ Հերշէլի և նմանեաց։

Կրնայ ընթերցողայ ձանձրոյթ
պատճառելու չափ ակնատուր ան-
ուանց երկայն ցանկ մը յառաջ բեր-
ուիլ, սակայն ֆոխան լոկ անուններ
յիշելու կատարեմք ուշադրութիւն հրա-
ւիրել անոնցմէ ոմանց կատարած
գործերուն որք ընդհանուր հաւանու-
թեամբ կան ու կը մնան դիտութեան
աշխարհին մէջ։

Ուրեմն՝ հարցնեմք թէ ո՞վ է Պէյքըն։
Անուանն երեքտասանեորդ դարու
եկեղեցականէն, զորմէ խօսուեցաւ
Առնուարի նախորդ դասերնուս մէջ,
վերջատասանեորդ դարու փիլիսոփային
իջնելով նուազ նշանաւոր չէ եղած։
Լորա Պէյքըն մեծ ազատարարն եղաւ
դրականութեան՝ ազատելով զայն
ձեւակերպութեան և շահագիտու-
թեան բռնակալութենէն։ Տրամաբա-
նութեան դպրոցական կանոններն որ
իր ժամանակէն առաջ կային՝ նոյնն
էին մարդոց մտքին ինչ որ էր ըրահն
մարմնոյն համար, այն ժամանակի
պատերազմիկին։ Թէ և ընտիր միջոց
մը ի պաշտպանութիւն, բայց անդամ-
ներու խոչընդոտ մը և իր շարժման
արգելք մ'էր, երբ նպատակի մը համար

կամ չնախատեսուած պարագաներու մէջ գործել կը կոչուէր։ Պէյքըն գիտութեան մէջ նոր դար մը բացաւ, սովրեցնելով մարդոց թէ ինչպէս գործածելու են իրենց կարողութիւնները առաւել ուղղութեամբ և արդիւնաւորութեամբ։ Նա՝ մինչ իսկ առաւել գործ կատարեց վիւխոփայութեան մէջ, քան ոչափ Բրիատաւոր Գոլմոլոս կատարեց իր նոր աշխարհի գիւտովը, որովհետեւ Պէյքըն ոչ միայն ցցուց թէ ինչպէս գիտութեան նոր աշխարհները կրնան գտնուիլ, այլ նաեւ ինչպէս անոնց բոլոր գանձերուն կարելի է մերձենալ և գործածել զայնս յառաջ տանելու մարդուն մեծագոյն չահերուն։ Նա դառնալով դըպրոցականին հարցուց թէ, «Գիտութիւնը անբերրի՞ է երբեք»։ Այսչափ հարիւրաւոր տարիներէ հետէ մեր ունեցած գիտութիւնը մեզ աւելի հարուստ ըրա՞ծ է գէթ մէկ խեղճ գիւտով մը» Եւ եթէ ինք գիտութիւնը անբերրի գտաւ, ըրաւ զայն արգասաւոր։ Ինք ոչ թէ միայն ապրեցուց թէ վիւխոփայութիւնը եղելութիւններէն պէտք է հանուի, այլ ցուցուց թէ ինչպէս գործածելու է ստացած եղելութիւնները. այնպէս որ նոր յատկութիւն, այժ և արժէք տան վիւխոփայութեան։ Նոր նշանակութիւն մը տուաւ այն առածին թէ «Գիտութիւնը զօրութիւն է», և գիտութեան մէջ իր ներշնչած նոր կեանքն էր որ տուաւ անոր ակնդանի հոգի մը», այնպէս որ կը տեսնենք թէ իր օրերէն ի վեր քայլ առ քայլ յառաջացած և բնութեան բոլոր տարրերն գործածած է յօգուտ և յերջանկութիւն մարդկութեան, որ տակաւ կը ծաւալի և ընութեան տարրերն մի առ մի կը հպատակեցնէ մարդկային սեռի բարեկեցութեանն ու երջանկութեանը համար։ Բայց իրրեւ փիլիսոփայ մը այսչափ նշանաւոր ըլլալովը հանդերձ, ոչ ոք երբեք ցըցուց առաւել խորին և հանճարեղ հաւատք մը Աստուածաշունչին վրայ քան ինքը Ֆրանսիզ Պէյքըն։ Իր յիշատակութեան արժանի խօսքերուն մէջ յոյս իւր խնաստութիւն և գիտութիւն դոդոչս զմեռեալ կը կենայ դալուս սերնդոց համար, ոչինչ առաւել աղդու կը դանեմք քան դիւր աղօթք, այսպէս։

«Ինու արարած իմ դլքերս եղան, բայց Ինու Սուրբ Դրեանք յոյժ առաւել քան զայնս։ Փնտռեցի զբեզ պալատներու, դաշտերու և պարտէզներու մէջ բայց գտայ զքեզ քու Սրբարանիդ մէջ։»

(Շարունակելի)

Հաւատքին տեսութիւնը մարմնաւոր տեսութենէ յայտմ կը տարբերի. առաջինը հաստատուած է անտեսանելի իրականութեանց վրայ, իսկ վերջինը տեսանելի եւ անցաւոր իրաց վրայ։

—

Բրիատանեայ քանդակագործ մը իր որդւոցը կտակած էր իր գերեզմանաքարին վրայ գրել հետեւեալ տողերը։

«Ինչ որ էի իրրեւ քանդակագործ մը թուեցաւ ինձ քիչ կարեւորութիւն ունեցած մինչ կապրէի, բայց ինչ որ իրապէս էի իրրեւ հաւատացեալ մը ի Քրիստոս Յիսուս, այն մի միայն կարեւորութիւն ունեցող բանն է ինձ համար հիմա։»

ՄԱՍՈՒՆՔ ՃՇՄԱՐՏՈՒԹԵԱՆ

— Անգեալէն խրատուելով օգտուիլն ներկայն ի գործ չվատնելէն կը յայտնուի։

— Աչքն տեղ, ականջն անգամ թէ դիտութեամբ և թէ անդիտութեամբ մարդս կը թողու բաւիղ կամ չար, օգտակար կամ վնասակար հետքեր, որոցմով կը կազմուին լաւագոյն կամ չարագոյն կեանք մը։

— Սկիզբը փոխադարձաբար կեանք՝ իսկ եթէ անձինն մնայ ցաւ կը պատճառէ։

— Հաւատարմութիւնը վստահութիւն, սէրը բարեկամութիւն, իսկ ազահութիւնը մեղք կը ծնանի։

— Ամառ յարատեւութեամբ և ասխոյժ ջանիւք ի գործ վատնուած ժամերուն մեծագոյն մասը կրնայ շահուիլ, սակայն կորսուած պատեհութիւնը ոչ երբեք կը վերադառնան։

— Շատ անգամ անհոգաբար արտասանուած անվայել յոռի խօսքեր ու խորհուրդներ այնպիսի խոր և թունաւոր վէրքեր կը բանան ունկնդրոց սրտից և մտաց վրայ, զոր վերջապէս կապականեն հոգին ու մարմինը ողջոյն։

— Բոլոր դիտութեանց ուսումը ճշմարիտ Քրիստոնէութեամբ աւելի արդիւնաբեր կը լինի, սակայն անհատատութեամբ թէ ուսողին և թէ այլոց կործանման պատճառ կըլլայ։

— Շատ անգամ մարդիկ կ'ակնածեն ամենաթեթեւ յանցանքներ ընել այլոց ներկայութեան, իսկ Աստուծոյ տեսութեան առջեւ երբեք չեն ամչնար մեծամեծ չարիքներ և յոռեգոյն մեղքեր գործելէ։

— Գինւոյ կամ օղւոյ չափաւոր գործածութիւնը կրնայ ըլլալ որ օր մը անցնի չափաւոր սահմանէն, որով մարդ թէ իրեն և թէ ընտանեաց կործանմանը պատճառ լինի։ Սակայն չխմելը բնաւ մեղք չէ ու ապահով է։

— Շատ մարդոց ճշմարիտ արժանիքը անոնց մահուանէն ետքը կը ճանչցուի ու կը յայտնի։

— Ճշմարիտ Քրիստոնէական կեանք մը կը յայտնուի ոչ թէ միայն խօսքերով այլ անբասիր վարքով։

— Երբեմն լեզուէ մը աւելի աչքով ալ մարդ կրնայ խօսիլ, հրապուրել և հրապուրուիլ, յանդիմանել և յանդիմանուիլ, յուզել և յուզուիլ, սիրել և սիրուիլ։

— Լոկ դիմայ փայլուն գեղեցկութեան հրապուրուողը քիչ և անցաւոր հաճոյք կը վայելէ, իսկ մաքի գեղեցկութեան և առաքինութեան սիրահարը երբեք չվհաբուիր։

— Դէպի երջանիկ ու անդորր բնակարանը տանող կառքը Սէրն է, և անոր լծակցող անդամներն ճշմարիտ առաքինութեամբ օժտեալ հաւատարիմ ամուսիններն են։

— Որդիներն Աստուծմէ տուն ծնողաց տրուած ամենաթանկագին ապրանքներն են, ուստի պարտին հաւատարմութեամբ պահել ու խնամել զանոնք յամենայնի։

— Տղայոց յոռեգոյն խօսքերն կամ սոսկալի գործողութիւնները ապշադանք են ծնողաց կամ ընկերաց նախկին խօսքերուն և ընթացքին։

— Գերեզմանը կը պարակէ բոլոր մարմնաւոր ախտերը, ցաւերը և տգեղութիւնները, սակայն չէ կարող ջնջել թագուած ողորմութիւնները և առաքինութիւնները կամ յոռեգոյն ապգեցութիւնները ու չարիքները։

Ա. Մ. ՊԵՏԻԿԵԱՆ

ՓՈՔՐԻԿ ԱՇԽԱՏԱՒՈՐՔ

Երբ դաշտերն իրենց ձմեռնային սպիտակ գորգէն մերկացած կանաչագեղ դալարթօք կը պճնին, բլուրաւորներ կ'ելլեն երկրին տակէն, փոքրիկ աշխատաւորք, ժրաջան մշակք, որ հազիւ կ'երեւին աչաց և գոգցես մեր ոտից կոխան պիտի լլլնին։ Բայց ժիր ժիր կը քայլեն, անխոնջ կ'աշխատին, մերթ անտ և մերթ անդ ոլորապտոյտ կը շրջին, մինչեւ որ ցօրենի հատիկ մը կամ փոչի չիպլիկ մը դանեն խաժատանն և դարձեալ դառնան իրենց բնակարանը։ Այս փոքրիկ աշխատաւորներն, որ նման այլ կենդանեաց գործարաններ ունեն, ինչ վսեմ օրինակ մը կ'ընծայեն աշխատութեան, բայց չատերնիս ոչ այնչափ ուշադրութեամբ կը նկատեմք զանոնք։ Ես ամառնային գեղաճիճաղ օրերը դաշտերը կ'այցելեմ. իմ առաջին ողջոյնս այս փոքրիկ մշակներուն կու տամ և կանաչագեղ խոտին վրայ նստած նոցա գործերն կը դիտեմ։

Մէկ կողմանէ երբ արեգն կը ծագի, երբ քաղցր հովերը կը փչեն, և գարնային գեղեցիկ երեւոյթք կը պարզին, և երբ մարդն ի տես գալով մայր բնութեան, կ'ըսէ. «Ողջոյն» և բնութեան բարիքներով զմայլած կերգէ զուարթութեամբ կամ կը խոկայ խնդագին, միւս կողմանէ այս փոքրիկ մինչուններն, աշխատասիրք անյողդողդք, գուցէ նոյն և աւելի սրտախութեամբ կը համակուին. երբ հատիկ մը, չիպլիկ մը, փշրանք մը դանեն, զոր շտապաւ կը տանին իրենց ստորերկեայ ամբարաց մէջ մը-թերելու, ինչ վսեմ հեռատեսութիւն. ասս ինչպէս գիտեն, որ ամառնային առատութենէ ետեւ՝ ձմեռային սով մը պիտի տիրէ. այն մշուտաւոր երեւցած գեղեցիկ գարունը պիտի անցնի եւ այն առատաբուխ մայրն բնութեան պահ մը պիտի թաղուի սպիտակ պատանքով մը։ Եւ այս իմաստնատիպ աշխատաւորք այժմէն ահա կը պատրաստուին ապագային կարծք առնու։

Մնայք բարեաւ, ո ժիրաժիր մըրջնուններ, ես չեմ ուզեր արգելք ըլլալ ձեր ճգանց, աշխատեցէք, երբ ժամ է, բոլոր դաշտերուն և հովտաց ընդարձակութիւնը ձեզի կը թողում և ես իմ պարտիզիս կը դառնամ։ Իմ պարտէզս չատ փոքր է, սակայն գեղեցիկ, անտառային մեծ ծառեր, եղեւնոյ, կաղնւոյ խոշոր կոթողք չկան բնաւ այն տեղ, սակայն խընձորենի մը ոտաձիտ, չատ գեղեցիկ շուք կուտայ և ես այն տեղ նստելով՝ իմ ծաղիկներս կը դիտեմ։ Իմ ծաղիկներս հիմայ բացուած են, վարդենին իւր կոկոնները պարզած է. վարդենին փոքրիկ զուարկիս հոտակակիչ է. անոր վրայ փոքրիկ միջատներ կը թռտուին։ Սիրուն զուարկս վազելով եկաւ ու ըսաւ «Ա՜յ բոցաներկ վարդի թերթից մէջ ինչ է այն, որ կը բզզայ։» — Մօտենանք, ըսի։

— Տես, տես, ինչպէս գլուխն վեր վեր կը ցցէ, կ'իջեցնէ, կը թռի և ահա կ'երթայ. ինչ էր այն։

— Նա ինքն էր բարեկեան մեղուն, փոքրիկ այլ աշխատասէր միջատ մը որ մեր ծաղկանց հիւթը կը ծծէ, իւր փեթակին կը դառնայ և իւր անոյշ մեղրը կը շինէ։

Զաւակս դմայլմամբ լեցուեցաւ և դոչեց. «Ո՛վ Հայր Աստուած երկնաւոր, ինչ բարութիւն է այս մեզի։

— Ախիկայ հիասքանչ օրինակ մ՚է մեզ սրդեակս, ասիկայ մեր աչքին առջև հեռատեսութեան պատկեր մը կը դնէ, ինչպէս նաեւ մրջիւնը, մեղուն քալ արուեստագէտ է, քաղցրիկ նիւթ կը չինէ, երբ ծաղկունք դեռ չեն թարշամած, ծաղկանց հիւթէն իրեն ապրուստ կը ճարէ, եւ ինչպէս մրջիւններն իրենց ժողվածէն ձմրան համար բաժին կը հանեն, մեղուն ալ այնպէս կ՚ընէ. բայց մարդս կը կողոպտէ նոցա չինածն և ինք կուտէ։

— Ո՛հ, ինչպէս անգութ է և անյագ մարդս. անանելու համար ինչ բան իրեն կը պակսի։

Որդիս այսպէս կը խոկար. բայց ես խոշոր դաս մը քաղել կուղէի այս փոքրիկ միջատներուն աշխատանքէն, և իրօք ալ այս փոքրիկ արարածներն, մեզ համար աշխատասիրութեան և հեռատեսութեան դործնական դաս մը կ՚ատ անդ էին։ Նորա ձեռքէն բըռնած պարտիզիս մէջ ժուռ կուդայի վեր ու վար, սիրուն թռչնիկ մ՚եկաւ, ինձմոբենուդին վրայ թառեցաւ։ Սիրուն թռչնիկն քաղցր ձայնովն կերդեր, բայց միշտ հանգիստ չէր մնար, ճիւղէ ի ճիւղ կ՚ոստոստէր։

— Ի՞նչ է այս, ըսաւ որդիս, գըլուխն դէպ ի վեր վերցուցած, ի՞նչ կընէ այս սիրուն ճնճղուկն իր բոյնէն դուրս ելած։

— Ոգեպահիկ կը վնտռէ, օդոյն լայնածաւալ ընդարձակութիւնը կըտրելով մէկ մը մինչեւ բարձունքը կը դիմէ ըստ հաճոյից, մէկ մ՚ալ մինչեւ երկրիս խորը կիջնէ դաշտայ ու ձորոց մէջ իրեն ճարակ հայթայթելու. վասն զի հիմայ բնութիւնն, մայր առատագութ, իւր առատ դանձերն համայն կենդանեաց առջեւ հատասարապէս բացած է. սակաւ ինչ ես, եւ այս դանձերն պիտի փակին, ուստի երբ այս մանր մունր կենդանիներն ձմրան մերձակայ սոճի հեռատեսելով ջանք և փոյթ կ՚ղգենուն, մենք ալ անանց օրինակին հետեւելով ըլլամք հեռատես և արթուն աշխատութեամբ պատրաստելու ապագայ անդորրութիւնիս։

Սիրուն զաւակս հաճեցաւ խօսքիս և ինձ հետ իւր քայլերն ուղղեց դէպ ի յարտօրայս։ Եւ կերթայինք, ոչ աշխատելու, այլ աշխատող մարդէն ալ օրինակ մը քաղելու. երբ մանկական աւիւնով արագ արագ կը թռչէր՝

— Ո՛հ, յոգնեցայ, ըսաւ, դեռ շատ պիտի երթանք.

— Ոչ, ահա կը տեսնես հեռուէն. սա կանաչագեղ ասպարիզին մէջ աշխատող մշակն, այն է զոր տեսնելու կ՚երթանք. այն է որ մեր հացը կը պատրաստէ. նորա ճակտէն գոյացած քրտանց կայլակէն յառաջ կուգայ մեր անունդն։

— Ա՜յ, այո՛, կը տեսնեմ. ձեռքը երկար գործի մ՚ունի. հողը կը փորէ. բայց այն ինչ գձուձ մարդ է, դէմքը սեւցած, հագուստները պատառատուն և ոտներն ցեխոտած։

Որդիս՝ երբ զառաջինն տեսաւ մըշակը, անոր կերպարանքին չհաւնեցաւ, զի ինք նորա հակապատկերն էր և հանապազ հանդիստ և մաքրութեան մէջ կապրէր։

— Ո՛հ, որդեակ իմ, որդեակ իմ, ինծի քաղցրիկ սիրեցեալ, մի այդչափ արհամարհելի մարդ մը՝ որ ամբողջ մեր սեռին բարերարն է։

— Ինչ, բարերար... այս մշակն։

— Այո՛, նա բարերարն է հանուր մարդկութեան. խնայելն գործածուր մը ժիրաժիր, ոյուն մարդկային ընկերութեան մատուցած ծառայութիւնը շատ մեծ, անուրանալի և անհամեմատ է։ Երկրիս արգանդին և լերանց հանքայ մէջէն ինչ գանձեր երեւան ելան ժիր մշակին քրտամբ, երկրիս այնքան բիւրաբեղուն արգասիքն և գանձերն բոլորովին յանձնայատութեան պիտի մնային, եթէ մշակը չը փնտռէր զանոնք այս հոծ հողակոյտէն։ Որչափ որ մշակն ժրաջանութեամբ երկրիս խորը հանքերու մէջ իջաւ, որչափ որ պատռեց ու քրքրեց հողը, այնչափ ալ գանձեր բերաւ յերեւան և մեր կենաց ամենահարկաւոր բերքերը հայթայթեց։ Անոր ձեռքը որչափ ապառաժներ որ փշրեց, այնչափ ալ նոցա մէջէն աշխարհիս քաղաքակրթութեան և նիւթական պերճանաց աղբերակունք բղխեցան և մարդկային ընկերութեան խոպան անդաստանը առատացին։

Թանդի միայն փիլիսոփային մտածման խոկմունքն չէին բաւեր ժողովուրդը երանաւետելու, միայն ճարտասանին որոտագին գոչումներն ալ չէին կրնար բարւոքել ընկերականութիւնը. փիլիսոփային, ճարտասանին և նոյնը արուեստագէտին ճգանց հետ պէտք էին խառնուիլ բարի մշակին քրտինքներն ալ։ Ասով ընկերական ներդաշնակութիւնը կսկսի և այսպէս մին միւսին համար փոխադարձաբար աշխատելով կը հասնէին եղբայրական աներեւոյթ կապակցութիւն մը իւրաքանչիւր իւր նմանեաց հետ, և ասոր ալ արդիւնքը կըլլայ ցեղային խորութեանց չնչումն և հաւասարութեան սկզբանց ծագումն։ Այն առեն աշխատաւոր մշակը տեսնելով չես ըսեր բնաւ, այս ինչ ապուռ մարդ է. յարդանօք կը մօտենաս նմա, կողջունես զնա մեծ արհեստաւորի մը հաւասարապատիւ իրրեւ բարերար մարդկութեան և իրրեւ առաջին օժանդակ ընկերական զարգացման գործոյն որ ուրիշ կերպով չկրնար ըլլալ, բայց եթէ իւրաքանչիւրին աշխատութեանց մեծ ու փոքր կաթիլներով։ Յարգէ ուրեմն սիրեցեալ որդեակ իմ և օրհնէ միշտ քու աղօթիցդ մէջ այն աղքատ ու թշուառ մարդիկն, որ իրենց այդ լքեալ վիճակին մէջ իրենց աշխատութեամբ կը նպաստաւորեն մեր երջանկութեան։

Շ. ՓԵԼԻՔՍ Վ. ԼԱԶԵԱՆ

ԼՈՒՍԻՆՆ ՅՈՎԿԻԱՆՈՒ

Ի բարձանց կը ժպտի թագուհին գիշերոյ անդորը ամպիճին վրայ, ափսեով պիս ոսկեմոմ ափսէյ նշոյլներ։ Եւ ընդ անսիլ իւր պայծառ դիմաց հալածին մուխ ամպեր որք կը նահանջեին իւր երես որպէս պի լի ու լի վայելչէր իւր չքնաղափայլ գեղն լայնածաւալ հայելւոյն մէջ, և հրճուանօք ի պարծ դներ իւր միմիթարական արուեստն, ոսկեմոմափայլելով այդ ա-

հաղիւ զանգուած։ Ովկիանոս այնակը կը չքմեհայացնէին նորա շնորհալի դիմաց պատկերն։ Սա՝ ժպտա մ՚է որ դէպ՚ կաւելցնէ և ոչ բարկացայլ դէմքով հնճիռներ։ Թուէր թէ լուսափայլ ոգի եր երկնակամարէն զարմանքով կը պշնային դէպ՚ային դիչերոյ։ Հոգին ևս դիտոյս պատկառ կալ ասոր վեհ տեսարանէն. չունչը բռնած կ՚զմայլէր բնութեան այս հրաշալեաց և առ ահի խանդարելոյ զայս ներդաշնակութիւն կը փոխաբերի ի քաղցր ղեփիւռ. համբոյրներ բաշխելով համայնից։

Հոգիս զմայլեալ այս դեղեցկութեան զոր իրականացնելու համար երկինք և երկիր դաշնակցեր էին, այն ինչ կամէի գովեստներ շռայլել մտնելով ամեն ինչ՝ յանկարծ հոգիս կ՚սկսի թրթռալ լսելով երկնային նուագ մը զոր հնչեցնէին համաստեղ թիւնք համակ, և երկիր կը կըրկնէր ու կերեքներ նոցա արձագանգը։ Օրհներդ ի բերան առեալ կը փառաբանէին պ՚Աստուածն և գինքն ևս նորա ձեռագործ լինել կը դաւանէին «նորա վառ ոյ աղօտ նշոյլներ եմք» կը դոչէին։

Բայամ հետե բնութիւնն ինձ կը թուի լինել. ոչ այլ ինչ, բայց մի մեծ ան սրբազան և հրահանգիչ, զոր բնութեան անկեղծ ուսանողք միայն կարող են հասկնալ։

Շիկագո Ն. ԻԳՆԱԵԱՆ

Մարդ մը իր առաքինութեանց համար թշնամին վկայութիւնը կրնայ վստահիլ, իսկ իր մոլութեանը համար բարեկամին վկայութիւնը։

ՄՇԱԿՈՒՄՆ ԻՄԱՑԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ

Իմացականութիւն մարդին այն մասն է, որով կխմանամք, կը բաղդատեմք և կը տրամաբանեմք, և որ իր այլ և այլ ներգործութիւններովն մարդուս ամենայն հմտութեանցը աղբիւրն է։ Ուստի իմացականութեան գիտութիւնը կարևորագոյն է ի գիտութիւնս, որ կանուանի իմացական իմաստասիրութիւն կամ փիլիսոփայութիւն։ Բայց այսպէս լինելովն հանդերձ՝ բաղդատմամբ գիտութեան ուրիշ ճիւղերուն, ընդհանրութեան համարման մէջ տրուած չէ անոր՝ այն տեղը կամ այն դիրքը որուն իրաւամբ արժանի է։ Այս զանցառութեան պատճառ ըստ մասին ինքնին գիտութեան բնութեանը և ըստ մասին մարդոց գործնականութեան համար ունեցած միտումներուն մէջ կը գտնուի։

Ի լուսաբանութիւն առաջին պատճառին, կըսեմք Թէ, այս իմացական իմաստասիրութեան գիտութիւնը այնպիսի բնութիւն մը ունի որ իր օգուտները անմիջապէս չ՚յայտներ։ Ամենատգէտ միտք մը կրնայ տակաւ ինչ օգտակարութիւն նշմարել քիմիաբանութեան, բուսաբանութեան և բնական փիլիսոփայութեան կատարած փորձերուն մէջ։ Ատոնք ուրիշ բան չեն, այլ միայն հողեր, արմրաեաց փոփոխութիւններ և քիմիական զօրութեանց օրէնքներն լուծելու պաշտօններ։ Իմացական փիլիսոփայութիւնը, ասկայն, չունի այդպիսի գործողութիւն ինչ, չունի նա բացայայտ ու աչքի զարնող գործնական փորձեր և արդիւնք անոնց մատց առջեւ։ Անոր բնականեղին ու գործողութեանց շրջանը մարդոց դիտողութեան հորիզոնէն անդին ինկած է։ Ջ՚կրնար հասարածոյ մը կազմակերպել ժողովելով ի մի՝ ամեն տեսակ մասնային գործողութիւններ և խորհրդոց ու զգացմանց հրանալի հիւսուածքներ. և ոչ ալ

չքնաղագիտ գործիներով ու զեղեցիկ փորձերով կարող է լուսաբանել զուգորդութեան գործառնական օրէնքներն, երեւակայութեան ու հանճարի նրբագոյն փոխոխութիւններն և երազներուց վայրկեաններն, շոյտ և ուժգին զգացումներն, բաղձանաց մղումներն, կամքին սքանչելի խաղը, եւայլն եւայլն: Որովհետեւ մեր ներքին կենաց մէջ այս հիանալի երեւոյթները լուսաբանող ոչ փիլիսոփայական գործիք և ոչ ալ զանոնք ներկայացնող աշխարհացոյցք և գծագրութիւնք կան:

Այսու ամենայնիւ իմացականութեան մշակմանը համար եղած խոչընդոտներէն գլխաւորը, մարդոց գործնականութեան համար ունեցած միտումներուն մէջ կը գտնուի որ է երկրորդ պատճառն: Մարդիկ ընդհանրապէս գործնականութեան են նուիրեալ, քան Թէ հայեցողութեան: Առտաքին կեանքը մարդոց աշխոյժը կը պահանջէ: Հարկ է որ հացի խնդիրներն կարգադրուին, օգտակար ու ամենահարկաւոր գործերը կատարուին, այսպէս կը խորհին մարդիկ ընդհանրապէս:

Դիտեմք, սակայն, իմացականութեան մշակման ուրիշ գիտութեանց հետ ունեցած յարաբերութիւնը: Իմացականութեան կարեւորութիւնը յայտնի անոր ուրիշ գիտութեանց հետ ունեցած յարաբերութիւններէն կիմացուի: Բնութեան մէջ գոյացութեանց շարք մը կը տեսնենք որ աստիճան առ աստիճան կը բարձրանայ:

Երբ հանգաց գիտութիւնէն բուսական կենաց այլ և այլ տեսակներուն կացնիմք, և բուսականներէն միջատներուն, ապա կենդանեաց զանազան տեսակներուն և հուսկ յետոյ երկրին վրայ գտնուած կենդանի արարածոց ամենաբարձրն եղող մարդուն՝ մեր խորհրդածութեան մէջ Թէ աստիճանի և Թէ արժանաւորութեան մասին յառաջդիմացութիւն մը կզգանք: Բայց երբ այս ամենէն կը դարձնենք ուշադրութիւնիս դէպի այն իմացականութիւնը որ մարդուն մէջ կը բնակի, և զոյն աշխարհիս տէր և իշխան կը կարգէ, յայնժամ մենք զմեզ լեռան մը կատարին վրայ կը գտնենք, ուստից նախընծաց խնդրոյն ընդարձակ դաշտին վրայ հանդիսաւոր կը լինիմք: Ամեն ուրիշ գիտութիւնք նմա կատարչորդեն, ինչպէս լեռնակոյտեան ճանապարհը զանազան կէտերէ սկզբնաւորեալ, զանազան ուղղութիւններով ընացած, կերեան մի և նոյն կատարին վրայ ի մի կէտ կը հաւաքին: Ինչպէս հանքը, տունկը, միջատը և կենդանին իրենց հիանալի կազմուածքով հանդերձ յոյժ սահմին են մարդէն, նոյնպէս անոնց գիտութիւնն ևս Թէ և խիստ կարեւոր ու շահաւէտ, այսու ամենայնիւ բան մարդուն վրայ եղած գիտութենէն բացարձակապէս սահմին ու նուաստ են: Եւ ինչպէս մարդկային մարմինը՝ իր հետաքրքրական և սքանչելի գործարանաւորութեամբ պատուոյ և արժանաւորութեան մասին սահմանագոյն է հոգիէն որ իր մէջ կը բնակի, և որ սոյն գեղեցկաշէն ամրոցին բուն տէրը ու սոյն ընդարձակ երկրին իշխանն է, նոյնպէս ևս է մարմնոյն վրայ եղած գիտութիւնը, անոր մեքենականութիւնը՝ անոր քիմիականութիւնը՝ անոր անդամահատութիւնը և անոր օրէնքները, մտքին՝ մարմնոյն մէջ եղող աստուածեղէն զօրութեան քով:

Ո՞չ ապաքէն ուրիշ ամենայն գիտութիւնք ստեղծմունք են մասց: Գիտութեանց բազումք որ իրաւամբ իրրեւ ամենասքնիւ գիտութիւններ կը նկատուին, ուրիշ բան չեն բայց միայն մտքին ստեղծումներն: Օրինակի համար Ստուբանականն ու չափաբերականը. գիտութիւն՝ որ ամենանուրբ հետեւութեանց

կը տանի զմարդ, ինչպէս երկնային մարմնոց կենդուռ հաշիւներուն, եւ այլն, սակայն և այնպէս այդ գիտութիւն զուտ ծնունդ է իմացականութեան: Ի՞նչ են բուն մեր գիտութիւն կոչածները, եթէ ոչ մարդին յառաջ բերած գործերը: Եթ, արուեստից հնարքներն զարմանալի են: որքան առատել գանոնք ըմբռնող և գործադրող միտքը: Լեզուն զարմանալի բան մի է, սակայն այդ միտքը մարդինն է: Լեզուի մը ճոխութիւնը, հարստութիւնը, ճարտասանութիւնը. ճշդութիւնն ու գեղեցկութիւնը ոչ Ա՛ է բառ բառին այլ մարդին կը պատկանի: Որքան կը տեսնեմք Ա՛, իրաւամբ ազնիւ և հիանալի եղողը ոչ Ա՛ լեզուն այլ զայն գոյութեան բերող և իբրև արտայայտութեան գործիք ծառայեցնողը՝ որ միտքն է: Հետեւապէս մտաց գիտութիւնն ամենատզնիւ ու նախատան է: Արդարև կարող չեմք առանց հիացման աչերնիս դիտակին դնել, որ զմեզ վեր հանելով յերկրէ, կը տանի անծանօթին ու անհունին, յայտնելով այնպիսի բաներ որք զոզցես մարդկային աչաց տեսանելու համար չէին առեղծուած, սակայն կայ բան մը որ դիտակէն առատել սքանչելի ու հիանալի է, այն միտքը որ անոնց մտքոն օրէնքներն կը բացատրէ, կենդուռ շարժմունքը կը պարզաբանէ: Ջեմք սքանչանար Վէզիլերի մը և Կոպեռնիկոսի մը հանճարին վրայ՝ երբ զննելով ի լոյս կը բերեն երկնային մարմնոց շարշմունքն ու օրէնքները: Եւ երբ գիտութիւն ունենամք սմենայքնադն ու հիանալեաց հիանալին զննելու, յայնժամ պիտի Աղամ ամեն բան, և պիտի չկանամք ուսանիլ բուն մարդկային միտքը, որ է գործող մարդը:

Ի վերուս ըրած հայեցողութիւններէս զատ, իմացական փիլիսոփայութեան ուրիշ գործնական գիտութեանց և արհեստից ունեցած յարաբերութիւնն եւս տակաւ աւելի է: Առնուամբ բժշկութեան հետ ունեցած յարաբերութիւնը: Բժիշկը իր արհեստին գործածութեանը մէջ յաջողութիւն ունենալու համար, կ'զգայ Ա՛ մարդկային մտաց օրէնքներն իր արհեստին գիտութեանը խիստ կարեւոր մէկ մասը կազմելու են: Հարկ է որ գիտնայ Ա՛ ինչպէս խոստանալու է մարդկային գործողութեան Աազան ազդիւրներուն մերձենալէն, և կամ ինչպէս զգչելու է անոնց: Յարմարութեամբ խօսուած խօսք մը յաւազոյն է քան զդեղն: Ախտի մը բնութիւնը խերանելու համար, իրաքանչիւր իմացական կարողութեան մարմնական կազմութեան վրայ ըրած մեծ կամ փոքր ներգործութիւնը գիտնալ պէտք է: Այս խնդիրն, Ա՛ և անկատար հասկցուած, սակայն, ոչ նուազ յարգուած է քան զարհեստն:

Հարկ չէ ըսել նաեւ Ա՛ իմացականութեան մշակումը հրքան անհրաժեշտ է առհնաբանին, Ա՛ դատաստանարանի մէջ, Ա՛ հրապարակային ժողովի Ա՛ օրէնադրական դահլիճներու մէջ և ամպիոնի վրայ:

Պերճախօսութեան յաջողութիւնը եթէ մասամբ մը ուրիշ կէտերու մէջ ալ կայանայ, բայց մասնաւորապէս այն կը ճանչցուի իր նպատակը յառաջ տանելու կարող առհնարան, որ քաջ գիտէ մարդկային մտաց օրէնքներն ու գործառնութիւնները: Նա գիտէ Ա՛ ինչպէս դպչելու է զգացմանց, ինչպէս արթնցնելու է կիրքերը, ինչպէս գրգռելու է երկիւղներն ու յոյսերը, գիտէ նաև Ա՛ ինչպէս յարուցանելու է իր ունկնդրաց ցասումն, ինչպէս փարատելու է խռովեալ մտքերը, և վերջապէս գիտէ Ա՛ ինչպէս մեղմելու է շարժառիթներն ու ձգել տալու է նախապաշարումները, և մարդուն հանդարտ

դատողութիւնն ու զգաստ տրամաբանութիւնը ի գործ կոչելու է: Յայնժամ նա կարող կըլլայ իրաց ամեն պարագաներն իր նպատակին ծառայեցնել, նման այն հանճարեղ դաշնակահարին իր ոգած եղանակը կերգէ մեղմութեամբ, ասկայն ճշդութեամբ ու ազդուութեամբ:

Այս գիտութիւն դատախարակութեան արհեստին եւս սերտ յարաբերութիւն ունի: Աշակերտին միտքը հանգոյն զանազան լարբաժանքներով և ստեղներով լարեալ նուագարանի մը հիանալի ներդաշնակութիւն եւ ահաւոր շփոթութիւններ հնչեցնելու ներընդունակ է: Այսպիսի զարմանալի գործիքի մը մեքենայը հասարակ տազանդի գործ չէ. ուրեմն ինչ պիտի ըսենք այն մարդուն որ իր զարնելու նուագարանին վրայ բան մը չգիտեր իր երգելու երգէն զատ. քնաւ հմտութիւն չունի այն մարքին վրայ զոր դատախարակել կը ձեռնարկէ: Ո՞չ ապազէն գիտութիւն սորվեցնելու առաջին քայլը ուսանողին մտաց օրէնքներն ու կազմութիւնը գիտնալն է: Գիտնալ մէ ինչպէս կառավարելու և քաջալերելու և ինչպէս զսպելու է անոր իրաքանչիւր մղումները:

Թողլով այս գիտութեան բուն մեր անձնական շահուցը ունեցած յարաբերութեանը, այժմ մեր հետազօտութիւնք գործնական կարեւորութիւն մը կ'զգեցնուն որ քնաւ ուրիշ ճշմարտութեանց չնմանիր: Մեր խորհրդոց առարկան ալ եւս ի հետուստ տեսնուած հարիզոնի վրայի աղօտատեսիլ առագաստը չէ, այլ բուն մեր գիտակից եղած էակն է: Խընդիրը ալ եւս այս է մէ. ինչ եմ ես, ինչ է իմ պատմութիւնս ու ճակատագիրս: Սա խորհրդաւոր էակը, միտքը, որ կը ոգեւորէ գիս, և որ բովանդակ գործոցս վրայ նախագահող ինքնակալ մ'է, բուն ինքն ինչ է իր բոլոր կարողութիւններովը: Ի՞նչ է այն իմ վրայէս անցնող փոփոխութիւնը զոր ըռւն կանուանէն, և մանաւանդ այն առաւել խորհրդաւոր. ու ահաւոր փոփոխութիւնը որ անհրաժեշտ պիտի անցնի վրայէս, զոր մարդիկ մահ կը կոչեն: Ի՞նչպէս կըլլայ որ անցեալ տարեաց ու դարուց դիպուածներն ամենայն Յարմութեամբ ու իրականութեամբ վերստին մտաց կը գառնան: Ի՞նչ է բնութեան մէջ գտնուած այդ սկզբունքը որ հանապազ տիրապետութեան իրաւունքը առ ինքն սեպհականելով՝ բովանդակ հակառակութեանցս ու կրից կը հրամայէ. «Պիտի գործես կամ պիտի չգործես» ըսելով: Եթէ իր հրամանին անհնազանդ գտնուիմ բովանդակ ոգիս ապեռներով, և ամբողջ ապառնիս խղճի խայթով կը լեցնէ: Ի՞նչ է, եւ ուսկից կուգայ այդ պարտաւորութիւն բառը, որ այսչափ անձիս և զգացմանցս հետ սերտիւ կապակցեալ է: Ի՞նչ պարտաւորութիւն, ինչու պարտաւորութիւն և որու պարտաւորութիւն: Ազնուագոյն եմ ես կամ անխուսափելի հարկաւորութեան դերի: Եթէ ազատ եմ, ինչպէս ստեղծմանս իմ բոլոր կիրառութիւններս աստուածային նախախնամութեամբ կը կառավարուին ու կը նախապահմանուին: Եթէ ազատ չեմ ինչպէս պատասխանատու կրնամ լինիլ: Ո՞վ պիտի լուծէ այս խնդիրներն, ով պիտի կարդայ ինձ մարդկային կենաց այս անլուծանելի առեղծուածը: Ահաւասիկ այսպիսի խընդիրներ են զորս խմացական կամ մտաւորական փիլիսոփայութիւնը կը հետազօտէ, և մենք հայեցողութեամբ մը կրնամք ըմբռնել անոնց մարդուն ընդհանուր և անհատական ամենաբարձր շահուցն ունեցած յարաբերութիւնը:

Սոյն գիտութեան կարեւորութիւնը առաւել ևս տեսանելի կը լինի, իր տուած մտաւորական մշակութեանն ու

հրահանգութեանը մէջ: Այդ գիտութեան մնանաւոր յատկութիւնն է, սրել ու զարգացնել մտաց կարողութիւններն, կ'ուսուցանէ ճշդութիւն խորհրդոյ և ուրոյնութեան ոգւոյն, անակնկալ անյողդողդ ուշադրութեան և կեդրոնացուցումն խորհրդոց: Կատարելագործէ իրաց պատճառներն ու յարաբերութիւնները փնտռելու: Ի հակիրճ բան կ'ընտանեցնէ զմիտս այն մեծ արհեստին որ տարբեր բաները կը զանազանէ: Հազիւ կը գտնուի այլ գիտութիւն մը, որ իմացականութեան մշակութեանը ասոր չափ նպաստաւոր ըլլայ, և ասոր չափ ուղղակի արդիւնքներ կարենայ յառաջ բերել:

ԿՐՕՆՔԸ ԱՌԵՒՏՈՒՐԻ ՄԷՋ

Բարոյականութիւնը պիտի չխօսինք, այլ իրրեւ գործնական մարդ ամենագործնական բանի մը վրայ պիտի խօսինք: Բարոյականութիւնը ուրիշ է, կրօնքը ուրիշ է: Բարոյականութիւնը տեսանելի եւ ժամանակաւոր իրերու կը վերաբերի. կրօնքը ոչ միայն առոնց, այլ նաեւ անտեսանելի եւ յաւիտենական իրերու կը վերաբերի: Մարդիկ կան որ կը պնդեն թէ առեւտուրի եւ ընդհանրապէս գործնական կեանքի մէջ բարոյականութիւնը կարեւոր, մինչեւ իսկ անհրաժեշտ է: «Բայց կրօնքը, կ'ըսեն, կրօնքը առեւտուրի մէջ, ինչ անտեղի բան, ինչ անյարմար բան: Կրօնքը կը պատկանի եկեղեցւոյն, կրօնական գումարումներու, շատ շատ տան մէջ առանձնութեան. ուրեմն թող տուէք որ հոն որ կը պատկանի:» Այսպէս վաճառուած ի մի կողմ վռնտելով մարդիկ կը վախան իրենց ագարակներուն, խանութներուն եւ ընդհանուր առեւտուրին: «Առնէք աշխարհային բաներ են, կ'ըսեն, եւ պէտք է որ ըսկ աշխարհային սկզբունքներով կառավարուին. Առուտուր եւ կրօնքը ինչ կը խառնուին անոնց:» Այսու հանդերձ, հակառակ գաս մը մարդոց բուռն հիւերուն, կրօնքը առեւտուրի մէջ կայ ու կը մնայ: Ոչ միայն այսչափ, այլ կարծես թէ Առուտուրը իր նախախնամութեամբ այնպէս կարգադրած է որ առեւտուրը եւ գործնական արհեստները լսկ գործիքներ ըլլան կրօնքի զօրացման, յառաջդիմութեան ու տարածման համար: Կեանքի պայքարը սկսող երիտասարդները կը յորդորենք որ չչատանան այն վարդապետութեամբ որ կը սորվեցնէ թէ «Բարոյականութիւնը կը բաւէ գործնական կեանքին, կրօնքի տեղ չկայ» Իրենց կրօնական սկզբունքներուն վրայ թող հաստատուն մնան մինչեւ իսկ առեւտուրի մէջ:

Շատ անգամ լսուած է որ երիտասարդները կը դանգատին ըսելով. «Անենէն շատ անպարկեշտ եւ խարդախ վաճառականը զոր երբեք ճանչցած ըլլանք այն է որ տասու իրիկուն եկեղեցիէն դուրս չելլեր, ամենէն երկար աղօթքները կ'ընէ եւ երկու խօսքէն մէկը Աստուծոյ կամ Աղօթագրքէն է: Իր կրօնքը նախատինք է իր առեւտուրին:» Սակայն ճիշդ չէ այդ. ոչ թէ իր կրօնքը, այլ իր կեղծաւորութիւնն է նախատինք բոլոր իր գործառնութեանց: Ոչ թէ կրօնք ունենալուն համար, այլ կրօնք չունենալուն համար, խորհրդաւոր եղեր է: Երբ «կրօնք» կ'ըսենք, ճշմարիտ անկեղծ աստուածպաշտութիւն ըսել կ'ուզենք, ոչ թէ նուէր, ընծայ, աստուածպաշտութիւն. Շատ մը ցածահոգի, գճուճ մարդիկ կան որ եկեղեցիէն չեն բաժնուիր եւ իրենք զիրենք շատ կրօնասէր կը կեղծեն. բայց ասոնք իրրեւ օրինակ մէջ բերելով ճշմարիտ աստուածպաշտութիւնը նախատել արդարութիւն չէ:

Այդ կարդէ մարդիկ իրենց ճշդիւիտ գոյնը կը յայտնեն առեւտուրի մէջ որ ընդհանրապէս լաւ փորձաքար մըն է: Անոնք եւ ոչ տեղ մը կրօնքի ներկայացուցիչ կրնան ըլլալ. կեղծաւոր են եւ

միայն կեղծաւորութեան ներկայացուցիչը կրնան ըլլալ։ Արդ՝ երիտասարդները պէտք չէ որ դատապարտեն կրօնքը վասն զի անոր կեղծն ալ կայ։ Կը բռնէք կը նետէք լաւ արծաթ դրամը վասն զի անկէ առաջ նենգեալ դրամ մը տուած էին ձեզ։ Երբէք. նենգեալ դրամը ապացոյց է թէ աննենգն ալ գոյութիւն ունի։ Նմանապէս կեղծ կրօնասիրութիւնը կ'ապացուցանէ թէ անկեղծն ալ գոյութիւն ունի. եւ ահա հիմդ այս պատճառաւ ճշմարիտ կրօնքը պէտք է աւելի եւս մեծարուի եւ ոչ թէ արհամարհուի։ Ամէն մարդ գիտէ պատուութիւնը այն ամբարիշտ եւ անսկրուպուլք քահանային որ եկեղեցիէն դուրս ելածին պէս քահանայական գգակը մէկ կողմ կը նետէր ըսելով. « Դուն հոս դեցիր, տէրտէր, » ու ինքը կը սկսէր իր չար ընթացքը եւ հայհոյութիւնը՝ ենթադրելով որ գգակը վերցուցած ըլլալով այլ եւս քահանան չէ որ կը մեղանչէ։ Շատ մը քրիստոնեայ կոչուածներ ալ նմանապէս գործնական կեանքի մէջ այնպէս կ'ապրին որ կարծես թէ եկեղեցւոյն կամ իրենց առանձնոցին մէջ մոռցեր են կրօնքը։ Չչմոռնանք այնպիսիները ճշմարիտ քրիստոնէին հետ որ իր առեւտրական գործառնութեանց մէջ այնչափ անկեղծ եւ ուղղամիտ քրիստոնեայ է որչափ եկեղեցւոյն եւ կրօնական գումարումներու մէջ։

Թէ կրօնքը առեւտուրի մէջ ինչպէս կրնայ գոյութիւն ունենալը գործնական կեանքէն օրինակ մը բերելով բացատրենք։ Սամուէլ Պըճէդ մեծ վաճառական մըն էր ի Լոնտոն։ Այս մարդը իր վաճառատունը ոչ միայն ամենաճաքուր բարոյական օրէնքներով, այլ նաեւ կրօնական սկզբունքներով կը կառավարէր։ Ինչպէս իր միւս սկզբունքները իր առեւտուրին մէջ մտցուցած էր, նմանապէս իր կրօնքն ալ իր գործառնութեանց մէջ մտցուցած էր իրրեւ ամենագործնական բան մը։ Իր գործաւորներուն հետ այնպէս կը վարուէր իրրեւ թէ անոնք անմահ հոգիներու տէր ըլլային։ Իր մեծ վաճառատան մէկ սենեակը մատուռ մըն էր ուր առտու իրիկուն կը կատարուէր կրօնական համառօտ պաշտամունք մը որուն կը մասնակցէին տէր եւ գործաւոր միասին։ Լոկ ձեւական եւ բռնի բան մը չէր այդ, այլ իւրաքանչիւր գործաւոր իր ազատ կամքով կը մասնակցէր պաշտամունքին, եւ արդարեւ ամէն ոք կ'օգտուէր անկէ։ « Ի՛նչ, վաճառատան մէջ մատո՞ւռ. գրագիրներ, տումարակալներ ու պաշտօնեաներ իրենց ստիպողական գործերը թողուն եւ աղօթելու երթան. ինչ տարօրինակ բան, » պիտի գոչեն շատեր։ « Ժամավաճառութիւն է այդ, գործի մէջ շփոթութիւն յառաջ բերելէ անդին բան չծառայեր, » թերեւս գոչեն ուրիշք։ Քսան տարի չարունակ Պըճէդի գործին մէջ աշխատող պաշտօնեայի մը անգամ մը հարցուցին թէ ինչ էր այս կրօնական պաշտամունքներուն օգուտը։ « Ի՞նչ, օգո՞ւտը, կրկնեց մարդը դուք դատեցէք. ամբողջ Անգլիոյ մէջ չկայ վաճառականական հաստատութիւն մը որ կանոնաւորութեան, կարգապահութեան, աշխատութեան եւ յաջողութեան մասին Պըճէդի վաճառատան հաւասարի։ Ինչո՞ւ. վասն զի ամէն պաշտօնեայ տագնապուած է այն բոլոր բարոյական, ինչպէս նաեւ կրօնական սկզբունքներով որոնք Պըճէդի անձնական յատկութիւններն են։ Պաշտօնեաներ նոր կեանք եւ բարոյական կորով կը ստանան այս կրօնական գումարումներէն։ » « Ի՞նչ է Պըճէդի յաջողութեան գաղտնիքը, » հարցուցին ուրիշ մէկ պաշտօնեայի։ « Անոր ճշմարիտ կրօնքն է, » պատասխանեց մարդը։ Պըճէդի եզական եւ աքանչելի հաստատութիւնը այցելող մէկը անմիջապէս սա համոզումը կը զգայնէ մտքին մէջ թէ « Այս վաճառատունը լոկ անձնական շահու համար բացուած չէ, այլ ուրիշներու օգտին համար բացուած է ալ. ոչ միայն մարդոց երախտապիտութիւնը, այլ Աստուծոյ օրհնութիւնն ալ կը հանդչի անոր վրայ։ » Չենք սպնդեր թէ առեւտրական ամէն հաստատութեան համար նոյն դրութիւնը

կրնայ որդեգրուիլ, այլ կրնամք ըսել թէ սխալ է այն. կարծիքը թէ կրօնքը առեւտուրի հետ անհամաձայն է, թէ յաջող վաճառական մը ըլլալ եւ միանգամայն կրօնասէր ըլլալ անկարելի է:

Թերեւս չկայ գլաղուամ մը որ կրօնքի հետ այնչափ անհաչտ ըլլալ կարծուի որչափ վաստաբանութիւնը, այնպէս որ ընթերցողը կարելի է որ առարկէ ըսելով «եթէ մարդկային ամեն գործառնութեան մէջ կրօնք դնես, վաստաբանութեան մէջ չես կրնար դնել եա:» Բայց, այո, վաստաբանութեան մէջ ալ կարելի է կրօնքը դնել եւ առատապէս: Այս մասին օրինակ մը մէջ բերենք: Զարլզ Զօնսի, մականալ Նահանգներու Փիլատելֆիա քաղաքին ամենէն համբաւաւոր վաստաբաններէն մին, ջերմ հաւատացեալ մը եւ բարեպաշտ քրիստոնեայ մըն էր, ոչ միայն եկեղեցւոյն մէջ, այլ նաեւ իր առօրեայ կեանքին եւ ամէն գործերուն մէջ: Իր ամէն գործառնութեանց մէջ ճշմարիտ աստուածպաշտութենէ չշեղելուն համար արդէօք նուաճ յաջող էր իրրեւ վաստաբան: Արդէօք ժողովրդին վստահութիւնը նուաճ կը վայելէր վասն զի իրրեւ ճշմարիտ քրիստոնեայ վաստաբանութիւն կ'ընէր: Ընդ հակառակը ամենէն յաջող վաստաբանն էր եւ ամենէն շատ խնդրուած էր գործերով թէպէտ պաշտպանած դատերը միշտ իրեն բարոյապէս պատիւ բերող տեսակէ էին: Միշտ պատրաստ էր գործածելու իր մեծ ղօրութիւնը յօգուտ աղքատին, զրկեալին եւ անօգնականին: Իր ուղղամտութիւնը եւ գործնական բարեպաշտութիւնը այնչափ համբաւ հանած էր որ ամբողջ երկրին մէջ գրեթէ չկար մէկը որուն այնչափ բազմաթիւ դիմողներ ըլլային խորհուրդ եւ հրահանգութիւն ստանալու համար: Ծանօթ խորհրդականներ, դեռահաս վաստաբաններ, մինչեւ իսկ դատաւորներ կը դիմէին իրեն լուսաբանութիւն խնդրելու իրենց կնճռոտ խնդիրներուն համար: Հոս դրամատէր մըն է որ լուծելիք խնդիր մը ունի, հոն վաճառական մընէ որ կնճռոտ հարց մը ունի ապրիլ որբերու խնամակալ մըն է որ իր խընամեալներուն նկատմամբ բան մը ունի հարցնելիք, անդին ծնողք մը կամ որբեւարի մըն է որ իր զաւակներուն կամ ժառանգութեան մասին կէտ մը ունի բացատրուելիք, եւայլն, եւայլն, միշտ խոնուած կըլլային իր պաշտօնատեղւոյն առջեւ: Ծոր երանելին իր անձին նկատմամբ ըսած հետեւեալ խօսքը Զօնսի կրնար յոյժ պատշաճաբար ինքն իրեն համար ըսել. «Ինձի մտիկ ընող ականջը երանի կ'ըսէր ինձի, եւ զիս տեսնող աչքը վկայութիւն կու տար ինձի. վասնզի ես աղաղակող աղքատը եւ որբը եւ օգնութիւն չունեցողը կ'ազատէի: Կորսուելոց վրայ եղողին օրհնութիւնը վրաս կու գար, եւ այրիին սիրտը կուրախացնէի: Արդարութիւն կը հագնէի, իմ հանդերձս էր այն. դատաստանը ինձի պատմուճանի եւ խոյրի պէս էր: Կոյրին աչք էի եւ կաղին ոտք. աղքատին հայր էի, եւ չդիտցած դատաստանս կը քննէի: Անիրաւին ժանիքը կը կոտրէի, եւ որսը անոր ակռաներէն կը խլէի:» Գործնական կեանքի մէջ ալ իր կրօնքը փայլեցնող այսպիսի գործնական մարդ մը արդարեւ արժանի է մարդոց գովաբանութեան եւ Աստուծոյ օրհնութեան: Ահա վաստակաւորներուն համար ընտիր օրինակ մը:

Գործնական կեանքին ուրիշ մէկ ճիւղը քաղաքական կեանքը առնենք, հոս ալ կրօնքին ներկայութիւնը զգալի պէտք մըն է, թէեւ կարծողներ կան թէ կրօնքը քաղաքական գործերու հետ հաշտ չկրնար ընթանալ: Զանց կ'ընենք խօսիլ ի մասին ազնարհի «մեծատոհմ» քաղաքագէտին, Կլատսթընի, որ միանգամայն հեղհամբոյր քրիստոնեայ մըն է եւ արդիւնաւոր կրօնական գրիչ մը, այլ մէջ կը բերենք ղովիլըրֆորս, մեծանուն երեսփոխանը Անգլիոյ խորհրդարանին մէջ: Երիտասարդութեան ժամանակ անշահ սրիկային մէկն էր, եւ երբեք լաւ ապագայ մը չէր խոստանար: Թէեւ կանոնաւէն մուտ քաղաքական կեանքի մէջ,

սակայն անսկզբունք եւ աննպատակ կը գործէր եւ ոչ ոք եւ է արդիւնքի մը համար: Դարձի գալով Քրիստոնէութեան փարելէն ետքն էր նոր այժ մը առած, բարոյական եւ մտաւորական նոր զօրութիւն մը հագած նետուեցաւ ասպարէզ: Չհրաժարեցաւ խորհրդարանի անդամակցութենէն. չըսաւ թէ քաղաքական կեանքը քրիստոնէի մը անվայել կեանք մըն է», այլ թէ մարդոց օգտակար թէ, Աստուծոյ հաճելի արդիւնքներ ձեռք բերելու համար ազնիւ սկզբունքներով տոգորուած ճամբայ ելաւ, հաւատալով որ աստուածային նախախնամութիւնը կ'ուզէ որ ինքը շարունակէ իր գործը իբրեւ երեսփոխան եւ իրաւագէտ: Առաջին անգամ ըլլալով կը զգար թէ ինքը տէր է զօրութեան մը զոր կրնայ ի կիր արկանել իր երկրին բարեկեցութեանը համար: Եւ անմիջապէս գործի սկսաւ իրականացնելու երկուբան, այսինքն՝ գերեվաճառութեան ընդումը, եւ բարք ու վարքի բարեկարգութիւնը: Ատոնք իրեն կեանքի նպատակ ընտրած էր, եւ շատ բան ըրաւ անոնց յաջողման համար եւ ինչ որ ըրաւ անուրանալի է թէ իր ճչմարիտ կրօնքին ջնորհիւ ըրաւ: Արդարեւ ամենայն հաւանականութեամբ Ուիլպերֆորս անճանաչ պիտի մնար գործնական աշխարհին համար եթէ ի սրտէ Քրիստոնէութեան յարած չըլլար: Ահա ինչպէս իրաւագիտական եւ քաղաքական ասպարէզներուն մէջ կրօնքը կրնայ գործնական դեր կատարել:

Կրօնքը յաճախ գլխաւոր պատճառը կ'ըլլայ որ մարդիկ հետեւին համբաւաւոր «Ծանիր զքեզ» պատուէրին: Կրօնքն է նաեւ որ կառաջնորդէ ճչմարիտ ինքնակրթութեան: Յովհաննէս Պընեըն, աշխարհահռչակ «Ճամբորդութեան» հեղինակը, տպէտ, բարոյապէս շատ վատթարացած հայհոյիչ, նուաստ անագագործ մըն էր: Եւ ամենայն հաւանականութեամբ պիտի չարունակէր այդպէս մնալ, եթէ կրօնքը չհանէր անոր վիրկութեան: Ճչմարիտ հաւատացեալ մը, խոնարհ Քրիստոնեայ մը ըլլալէն ետքը միայն իմացուեցաւ թէ մեծ մտքի, եւ եզական ձիրքերու տէր մէկն է: Կրօնքէն զատ ինչ բան կրնար այդչափ անարդ եւ զապիր նիւթէ մը չինել այն ընտիր մարդը, երկնային քաղաքը ճանապարհորդող ուխտաւորին ուղեւորութեան աննման երազատեսը: Գրեթէ օր չանցնիր որ Պընեընի նման ինկածներ, վատահամբաւ սրիկաներ, ապականեալ սիրտեր Քրիստոնէութեան ջնորհիւ կը բարձրանան, կ'ազնուանան, օրինակելի մաքրութեամբ կեանք կը վարեն՝ մարդկութեան օգտակար, Աստուծոյ հաճելի: Կրօնքէն զատ ո՛ր զօրութիւնը աշխարհի վրայ կրնայ յառաջ բերել այս հրաշալի արդիւնքը: Քրիստոնէութեան գաղտնի զօրութեան եւ անհասանելի ազդեցութեան ջնորհիւ շատ կարճ ժամանակի մը մէջ յաճախ բարոյական եւ մտաւորական այնպիսի ծայրայեղ փոփոխութիւններ յառաջ եկած են մարդոց վրայ որ մինչեւ իսկ իրենք զիրենք անկրօն կոչողներ զարմացած ու ապշած մնացած են: «Այս, զոր դուք աստուածային ջնորհք կը կոչէք, ըսած են ի՞ վերջոյ, իրապէս ինչ որ ալ ըլլայ, ամենազօրաւոր ազդակն է որ կը զարթուցանէ մարդուս հոգեկան կարողութիւնները:»

Երիտասարդներ ընդհանրապէս սա սխալ գաղափարը առեր են թէ կրօնքը ծանր բեռներ կը բեռցնէ իրենց վրայ: Արդարեւ կրօնքը պահանջումներ ունի իւրաքանչիւր երիտասարդէ. թէ ատոնք անտանելի բեռներ են, թէ ճչմարտապէս մարդ ըլլալու համար անհրաժեշտ պայմաններ, ընթերցողաց կը թողունք վճռել: Կրօնքը հետեւեալ բանաւոր պահանջումները կ'ընէ իւրաքանչիւր երիտասարդէ. (1) թէ երիտասարդը պէտք է ինքզինք կարելի եղածին չափ լաւագոյնը ընէ. (2) թէ պէտք է ներկայացող պատեհութիւններէն մեծագոյն օգուտը քաղէ. (3) թէ պէտք է աշխատասէր, ուղղամիտ, հաւատարիմ եւ գործունեայ ըլլալ. (4) թէ իր կարողութիւններէն,

մեծ ըլլան թէ փոքր, մեծագոյն օգտակարութիւնը արտադրելու է. (5) թէ ոչ ժամանակի, ոչ ալ դրամի մասին մտահոգ ըլլալու է. (6) թէ իր կեանքի նշանաբանը պէտք է ըլլայ պարտականութիւն, ոչ թէ հաճոյք կամ հանգիստ կեանք: Եւ միթէ մէկը այս բաները չէն որ կը պահանջուին երիտասարդներէն առեւտուրին մէջ, խանութին մէջ եւ կեանքի ո եւ իցէ գործառնութեան մէջ: Կրօնքի պահանջումներուն մին է որ իւրաքանչիւր երիտասարդ յաջողութեամբ պահպահի վասն զի կեանքի մէջ ճշմարիտ յաջողութեան անհրաժեշտ տարրերէն մին է նոյն ինքն կրօնքը: Արդ ակներեւ է թէ կեանքի պայքարին մէջ յաջողելու աշխատող երիտասարդին լուսադոյն բարեկամն է կրօնքը:

Բայց ասոր կրօնքը մեծ հակառակորդ է «երկու երեսութեան», «վարպետորդիութեան, եւ «միայն եսի» վարդապետութեան: Մինչեւ իսկ ոչ կրօնասէր գործնական մարդիկ լաւ ըմբռնած են այս ճշմարտութիւնները եւ չեն կրնար կարեւորութիւն չտալ կրօնքին: Բարեպաշտ Քրիստոնեայ երիտասարդ մը դրագիրն էր կարեւոր վաճառականի մը որ ինքզինք անաստուած կը կոչէր եւ անկրօն էր: Վաճառականը անմիջապէս տեսաւ թէ յոյժ հաւատարիմ մարդ մըն էր իր երիտասարդ դրագիրը եւ ամենամեծ պատասխանատուութիւն պահանջող պաշտօններ յանձնեց անոր: Ի վերջոյ վաճառատան վերակացու կարգեց զայն: Այս դիրքին մէջ պէտք եղաւ որ երիտասարդ վերակացուն Կիրակի օրուան մէկ մասն ալ վաճառատան մէջ անցուցեր: Բարեպաշտ երիտասարդը յայտարարեց թէ այդ բանը չէր կրնար ընել, վասն զի իր կրօնքը կը պահանջէր որ ինքը Կիրակին սուրբ պահէ: «Էհ ուրեմն, ըսաւ վաճառականը, պէտք է հրաժարիս եւ տեղդ տաս ուրիշի մը որ Կիրակի օրն ալ դործելու յօժար ըլլայ:» «Շատ լաւ,» պատասխանեց երիտասարդ պաշտօնեան, եւ սկսաւ հաշիւները փակելով մեկնելու պատրաստուիլ: Երբ հաշիւները գոցելու համար վաճառականին ներկայացաւ սա ըսաւ իրեն· «Երիտասարդ բարեկամս, ամենեւին չեմ ուզեր որ բաժնուիս ինէ: Ես միայն կը փորձէի զքեզ գիտնալու համար թէ սկզբունքներուդ վրայ հաստատ ես: Կիրակի օրուան գործէն ազատ պիտի թողում զքեզ, նաեւ ամսաթոշակդ ալ պիտի աւելցնեմ:» Ահա առեւտուրի մարդ մը որ ոչ Աստուծմէ կը վախնար, ոչ ալ մարդոյէն, սակայն փորձով գտած էր թէ կրօնքը, անկեղծ կրօնքը ամենէն վստահելին է: Զենք կրնար ըմբռնել թէ ինչպէս կ'ըլլայ որ մարդիկ ոմանք տակաւին կը պնդեն թէ կրօնքը առեւտուրի «արգելք» է, թէ առանց կրօնքի առեւտուրը աւելի լաւ կ'ընթանայ:

Ամերիկայի Փիլատելփիա քաղաքին մէջ երիտասարդ մը տարեկան 600 ոսկի թոշակով պաշտօն կը վարէր գործի մը մէջ որ բարոյականի տեսակէտով շատ վատթար եւ նուաստ գործ մըն էր: Երիտասարդին մանկամարդ ամուսինը բարեպաշտ կին մը ըլլալով, անոր միջոցաւ երիտասարդը Քրիստոսի եկաւ· «Կամ պիտի Քրիստոս ձգելու եմ, կամ գործի մէջ բռնած դիրքս,» ըսաւ երիտասարդը իր կնոջը: «Ուրեմն գործդ ձգէ,» բաժակցեց գեռահաս կինը առանց վարանելու: «Հապա ինչպէս պիտի ապրինք,» կրկնեց երիտասարդը: «Աստուած ողորմած է,» պատասխանեց կինը: Երիտասարդը գործէն հրաժարեցաւ, եւ հինգ ամիսի չափ անգործ մնաց: Առտու մը հարուստ դրամատէր մը ներկայացաւ երիտասարդին առաջարկելով անոր նմանօրինակ հաստատութեան մը տեսչութիւնը տարեկան հազար ոսկի թոշակով: «Չեմ կրնար ընել» պատասխանեց երիտասարդը առանց վարանման: «Հազար երկու հարիւր ոսկի կը վճարեմ,» կրկնեց մարդը: «Դրամարկղիդ մէջ բաւելու չափ սուակ չունիս որ պիտ այդ գործին համար վարձես» պատասխանեց երիտասարդը հաստատուն որոշումով: Շատ չանցած սոյն վսեմ երիտասարդը գտաւ դիրք մը ուր հանգիստ հանգիստ կրնար չահիլ իր ապ-

րուստը։ Արդարեւ տարին 12,000 ոսկի չէր չահեր. 1,000 ոսկի ալ չէր չահեր։ Փոքր թոշակ մը բայց մաքուր խիղճ մը աւելի երջանիկ կ'ընէր դինք քան մեծ թոշակ մը անխիղճ գործի մը մէջ։ Կրօնքը առեւտուրին «արդելք» է։ Այո՛, արդելք է. բայց ո՞ր առեւտուրին։ Այն որ մարդուս անկման, ստորնացման, նուաստացման եւ անասնացման կը ծառայէ. անոր «արդելք» է կրօնքը։ Կրօնքի բարձրացուցիչ, աղնուացուցիչ, կենդանացուցիչ եւ վերանորոգիչ զօրութեան բոլոր չար, անարդ եւ գռեհիկ առեւտուրներու վրայ յաղթանակելովն է որ աշխարհ օր քան զօր կը բարեկարգուի։

Արդարեւ լոկ կրօնքը մարդս գործի մարդ չընէր՝ եթէ սա պէտք եղած յատկութիւնները արդէն չունի։ Բայց կրօնքի ազդեցութեան ընդհիւ երիտասարդին ունեցած սրատեսութիւնը, կորովը եւ գործնականութիւնը աւելի կը բարձրանայ, կաղնուանայ եւ մարդկութեան բարեկամութեան եւ աշխարհի բարեկարգութեան միջոց կ'ըլլայ։

Ուստի կեանքի պայքարին մէջ նետուող եւ յաջողելու աշխատող երիտասարդաց խորհուրդ կուտանք որ կուրօրէն չհաւատան ամենց խօսքերուն թէ կրօնքը աւելորդ նախապաշարում մըն է, թէ մանաւանդ առեւտուրի մէջ կրօնքը տեղ չունի։ Այլ կ'ըսենք. «Ամէն բան քննեցէք, բարին ամուր բռնեցէք։»

Ա. Կ. Ս.

ՔՈՅՐ ԱՇԽԱՏԱՒՈՐՆ ԵՒ ՀԻՒԱՆԴԸ

Պրիստոնեայ եկեղեցիներէն ամենք ունին քոյր աշխատաւորներ, որոց պաշտօնն է տունէ տուն այցելել և անոնց մէջ գտնուած հիւանդներն ու տառապեալները մխիթարել և զանոնք հոգեւորապէս բացատրել։ Կերեւի Ձէ ի Ս. Գիրս յիշատակուած Փիլբ քոյրն ալ զորմէ առաքեալն գովութեամբ կը խօսի, Հռոմ. ԺԶ, Գլխ առաջին համարին մէջ, նոյն կարգի աշխատաւոր մ'էր։

Իբր երեք տարի առաջ այս կարգին վերաբերեալ քոյր մը ի գաւառս, Կարապետ անուամբ, ծանր հիւանդի մը այցելած պահուն անոր վտանգին բաւական վերահասու ըլլալէն յետոյ՝ խօսքը հիւանդին ուղղելով կը հարցնէ անոր Աստուծոյ առջև անոր կացութեան որպիսութիւնը։ Հիւանդն առանց վարանելու կը պատասխանէ Ձէ վիճակը լաւ է, Ձէ իր կենաց մէջ ոչ զոր վշտացուցեր է՝ և Ձէ մահուան մէջ երկիւղ մը չունի քնաւ։ Այսպէս յառաջ կերպով իր անձնապրպրութիւնը ապացուցանելու կը ջանայ։ Դժուխան քոյրը համբերութեամբ մտիկ ըրաւ հիւանդին խօսածները, և տեսնելով Ձէ նա չունէր ալ ուրիշ ըսելիք մը, առանց լսածներուն վրայ որև է դիտողութիւն մը ընելու, միտք կերպով առաջարկեց որ եթէ հիւանդը կը կամի, կուզէ իրեն Ս. Գրգէն կարդալ քանի մը տուներ։ Հիւանդը երբ առարկութիւն մը չցուցուց, բացաւ նա Հռոմէացւոց Գ. Գլուխը և կարդաց հետեւեալ տուներն իններորդէն սկսելով այսպէս՝

«Ուստի ալ ինչ ըսենք. բանով մը աւելի ենք հեթանոսներէն, իրաւ որ բանով մը ալ չէ. ինչու որ առաջ մեղադրեցինք Հրէաները և Հեթանոսները Ձէ ամէնքը մեղաց տակ են,» բացի Պրն. Կարապետէն։

«Ինչպէս որ գրուած է Ձէ Արդար մը չկայ՝ ոչ մէկ հատ մը,» բացի Պրն. Կարապետէն։

«Ամէնքը խոտորեցան, միասին անպիտան եղան. ապեկութիւն ընող մը չկայ, մէկ մըն ալ չկայ,» բացի Պրն. Կարապետէն։

«Մահացու գիտենք որ օրէնքը ինչ որ կ'ըսէ, անոնց կ'ըսէ՝ որ օրէնքին տակն են. որպէս զի ամէն բերան գոցուի, և բոլոր աշխարհ դատապարտուած ըլ-

լայ Աստուծոյ առջեւ,» բացի Պրն. Կարապետէն:

«Ինչու որ անոր առջեւը մէկ մարմին մը պիտի չարպարանայ օրէնքին գործքերովը,» բացի Պրն. Կարապետէն:

«Բայց հիմա առանց օրէնքի Աստուծոյ արդարութիւնը յայտնուած է, օրէնքէն եւ մարգարէներէն վկայուած ըլլալով, այսինքն Աստուծոյ արդարութիւնը որ Յիսուս Քրիստոսի հաւատքէն է՝ ամէն հաւատացողներուն ու անոնց ամէնուն վրայ կ'ըլլայ. քանզի խտրութիւն չկայ,» բացի Պրն. Կարապետէն:

«Ինչու որ ամենքը մեղք գործեցին, և Աստուծոյ փառքէն պակսած են,» բացի Պրն, Կարապետէն:

Երբ այս համարին հասաւ, հիւանդը մեծ անձկութեամբ բացագանչեց, «Ո՛հ, կեցիր, կեցիր»:

Նա իբր Թէ զարմացմամբ հարցուց, «Ի՞նչ կայ. ես միայն Աստուծոյ և քու խօսքդ իրարու հետ կցելով և համաձայնեցնելով կարդացի: Աստուած կ'ըսէ Թէ, «Ամենքը մեղք գործեցին», և դուն կ'ըսես « ոչ »: Ուստի կըլլայ , « Ամենքը մեղք գործեցին», Բացի Պ. Կարապետէն:

Այսպէս քանի մը խօսք յարելէն վերջը մնաք բարեաւ ըսաւ և մեկնեցաւ: Եւ երբ դարձեալ այցելեց, տեսաւ Թէ անոր դէմքը ուրախութեամբ կը փայլէր ըսելով՝ «քոյր իմ, զձեզ տեսնել կը փափաքէի, ըսելու համար Թէ ձեր խօսքերը իմ աչքերս բացին և Աստուծոյ առջեւ որչափ մեծ մեղաւոր մը ըլլալս տեսնելով, ընդունեցի զՅիսուս իբրեւ իմ Փրկիչս, և աւելցուց,

«Մեծ ուրախութեամբ և խաղաղութեամբ լեցուեցաւ սիրտս, այն ատեն երբ Յիսուսի ապաստանեցայ իբրեւ վա իմ մեղքերէս փրկողին:» Անոր հիւանդութիւնը աւելի սաստկանալով քանի մը օր ետքը մեռաւ փառաբանելով զԱստուած որ է մեղաւորաց Բարեկամը, և հետեւեալ խօսքերը վերջին անգամ արտասանելով իր աչքերը գոցեց: «Ինչու որ ես արդարները կանչելու չեկայ. հապա մեղաւորները ապաշխարութեան»:

Ինչեր կրնայ ընել կին մը մեղաւոր հոգի մը փրկելու համար, երբ Քրիստոսի սիրոյն համար անձնուրացութեամբ աշխատիլ ուզէ:

ՍՏԵՓԱՆ Ա. ԵԱՀՋԱՏԷԵԱՆ

ԵՐԵՒԱԿ ՄՈՒՐԱԿԸ

Երեւակը 30 տարին անգամ մը կը չրջի արեգական չուրջը և անկից 999,000,000 մղոն հեռի է, իւր տրամագիծն է 79,000 մղոն, և իւր ամբողջ մարմինը 900 անգամ մեծ է երկրէս. և սակայն այս իւր ահագին մարմնովը տասն ժամուան մէջ մէկ անգամ կը դառնայ իւր առանցքին վերայ: Ուստի Երեւակը 25,000 էն աւելի օրական չրջան կը կատարէ իւր մէկ տարւոյն մէջ, և տասի կը հեռեւի որ իւր տարին 25,000 օրէն աւելի է, որն որ մեր 10,000 օրէն աւելի կ'ընէ: Երեւակը արեգակէն շատ հեռի է, և մեր վայելած լուսոյն և ջերմութեան իննսուն մասին միայն մէկ մասը կ'ընդունի. ունի եօթն հատ լուսին կամ արբանեակ, որք իւր չուրջը կը դառնան այլեւայլ հեռաւորութեամբ և տարբեր ժամանակով 1 օրէն մինչեւ 80 օրը:

Ինչպէս որ Լուսնթագը իւր կամարներովը կամ գօտիներովը կ'որոշուի ուրիշ մոլորակներէն, այսպէս կ'ըսուի Երեւակը իւր մանեակովը: Երբ դի-

տակով նայիմք այս մոլորակին՝ մեծ լուսաւոր շրջապատ մը կը տեսնենք իւր շուրջը։ Այս լուսաւոր շրջապատը կամ մանեակը ստոյգ երկու հատ է իրարու մէջ, որոնք մոլթ միջոցով մը իրարմէ կը զատուին, և իրարու չեն մերձենար, ոչ ալ ներսի կողմի մանեակը մոլորակին մարմնոյն կը դպչի, այլ հաշուով գրեթէ 30,000 մղոն հեռաւորութիւն կայ անոնց մէջտեղ։ Արտաքին մանեակին դուրսի շրջապատը է 642,000 մղոն, և լայնութիւնը դուրսի շրջապատէն մինչեւ ներսի շրջապատը 7,200 մղոն, կամ գրեթէ մեր երկրին տրամագծին հետ հաւասար է։ Երկու մանեակին մէջ տեղի մոլթ միջոցն է 2,800 մղոն։

Այս ահագին յաւելուածը մոլորակին հետ կը շրջի արեգական շուրջը, անոր հետ կը կատարէ օրական շրջանները, և Հէրշէլի ու Այլերի կարծեաց նման պնդակազմ դոյացութիւն մի է, բուն մոլորակին թանձրութեան հաւասար։

Գիտնականներուն մէջ միշտ մեծ զննութիւն և խնդիր եղաւ երեւակի մանեակներուն վերայ, թէ այսքան ահագին յաւելուածը և ուրիշ ամէն մոլորակներէ այսքան տարբեր երեւոյթի տերը ինչ պատճառ պիտի ունենայ։ Իւր ամենէն դիւրիմաց պատճառներէն մին կերեւի թէ արեգակն լոյսը մոլորակին մարմնոյն վերայ ցոլացնելէն է և կարելի է թէ ջերմութիւնն եւս կը ցոլացնէ, որպէսզի նայս կլիմային տաւտիկ ցրտութիւնը սակաւ մը մեղմացնէ։

Գուգկուճնուկ ՅՈՎՍԷՓ Յ. ԳՕՆԻ-ՊԷՅ

ՀԱՆԴԷՍ ՄԸ ԾՆՆԴԵԱՆ ԱՌԹԻՒ

Ի ԳԸՆԱԾԸԼԱՐ

Ի բազմաց հետէ տխրագին հոդմունք առնուաշունչ կը կոծէին Գընճըլարի հընդապարեան խարխուլ տուները, ծուխ ամպեր՝ օդերով ծածկած երկնակամարն, կը ջանային ծանձրացնել այն միապաղաղ ձերմակ տաւանը՝ որ մի քանի օրերէ ի վեր պատած էր Գընճըլարն իւր բոլոր դաշտերով. սակայն Յունուարի հինգերորդ օրն փառաւոր օր մ՚էր տեղացուց համար՝ զի նոյն երեկոյ Ծննդեան հանդէս մը պիտի կատարուէր մեր՝ Բողոքականաց, վարժարանին մէջ — ոչ պաշտամունք, այլ սակ բարոյական հանդէս մը —։ Այդ պիշեր կարծես բնութիւնն ալ զուարթ էր, անջրպետին մէջ լուսեղէն գունտեր կը փայլէին պայծառաւոյժ, պիշերոյ դշխոյն լոկ մնջիկ կը յառաջանար արծաթ արցունքներով հնձերին մէջ՝ մինչ տափին երկաթեայ բազմութեանց հարիւրաւորներ կը դիմէին հանդիսավայրն։

Որոշեալ ժամանակը հասած էր՝ կոչնակին զօրանջիւնը կ՚ազդարարէր Ծ. հանդէսն պիտի սկսէր, սակայն հանդիսականք արդէն պողպատած չէին իմբովին հանդիսավայրը դիմելէ, սրահին սանդերն կողմերն լեցուած էին հետաքրքիրներու հոծ բազմութեամբ, գրեթէ 350-400 անձեր սրահին մէջ լեցուեր էին, տեղ մնացած չէր, սրահէն դուրս ալ հարիւրաւորներ կ՚սպասէին։ Ստիպուեցանք շէնքին դուրսի մեծ դուռը գոցել՝ զի հին շէնք մ՚ըլլալով՝ վախցանք՝ զի մի գուցէ ձախարկ ելք մ՚ունենայ։

Ներկայից մէջ կը նշմարուէին ազգային երեսելիք, Թաղ. անդամք, Թաղ. ժողովոյ անդամք, Ազգային վարժարանի ուսուցչք և այլ ուսեալ երիտասարդք որք Գիւղին հարուստներուն որդիքն են։ Հանդէսն սկսաւ երգով մը և վեր. Համ-

բարձում Գէորգեանի աղօթքին: Նախ տղայք գեղեցիկ շրջանով «Թռչունք կ'երգեն» մ'ըսին, յետոյ Փրկչին Մննդեան ձօնեալ գեղեցիկ երգեր, և զորս մերթ ընդ մերթ կ ընդմիջէին աշակերտաց զոյգերն: Սոյն հանդիսի մէջ խօսեցան՝ նախ վ. Համբարձում Գէորգեան, յետոյ յօդուածագիրս ճառ մը խօսեցայ, որ կը տեսնուի ի տարեւ: Յետոյ Ազգային վարժարանի ուսուցիչներէն Յովհ. էֆ. Թէրզեան խօսեցաւ, զեւ մի քանի երիտասարդք պիտի հրատարուէին խօսիլ՝ բայց տեղւոյ անձկութեան պատճառաւ վերջացուցինք, հանդիսականք՝ մեկնեցան զոհ ու զուարթ:

*
* *

Ազնիւ տիրուհիք
եւ
Մեծապատիւ Տեարք

Այս պահուս երանելի եմք, զի հոս կը գտնուիմք նշանաւոր Սուրբ գիշերուան մը մէջ, այս պահուս համօրէն աշխարհ անզամ մը եւս կը յիշեղէ Փրկչին մերոյ Ծնունդն որ մարդկութեան համար ամենէն փառաւոր հանդէսն է և զոր մենք եւս կը տօնեմք: Դարերու՝ հոլովումներն չեն կրնար նսեմացնել զայս՝ ցորչափ մարդկութիւն կ'ապրի, ցորչափ Քրիստոնէութիւնն կը յառաջանայ, ցորչափ խմացական էակն կը տաւտնի բարոյական վերնագաւառներն՝ այնքան տպաւորէշներ կը բացուին, տեղեկնալու սոյն հանդիսի փառքն ու փայլն, պերճութիւնն ու վեհութիւնն:

Ակէ 1893 տարիներ առաջ՝ այս նոյն գիշերուան մէջ, երկնային բարեշրջումներ կատարուեցան՝ որք տեղի տուին բարոյական հզօր բարեշրջման: Մարգարէացեալ և խոստացեալ Մեսիան էր՝ որ կը ծնէր Ս. Կոյս Մարիամէն Բեթլեհեմի իշխանին մէջ խանձարուրով պատեալ մսուրի մը մէջ դրուած, որովհետեւ տեղ չկար անոնց իջեւանին մէջ: Փառաւոր նպատակի մը հատատքն է այս: Թէեւ խարխուլ, մութ և ամայի ախոռ մը մէջ ծնաւ և մսուրի մէջ դրուեցաւ Քիստոս, բայց որքան հզօր էր Նա. Նորա փառքը երգեցին լուսեղէն էակներու խումբեր «Փառք ի բարձունս Աստուծոյ և յերկիր խաղաղութիւն ի մարդիկ հաճութիւն:» Անդին Բեթղահէմի դաշտերուն մէջ իրենց հօտերը արածող հովիւներն տեսան նորա ծնունդը աւետող երկնային էակներու խումբեր՝ որոց խոնա յանգուշ կրնային՝ ըսին, «եկէք, երթանք մինչեւ Բեթլեհէմ և տեսնենք այս տարօրինակ բանները՝ զորս Տէրն մեզ յայտնեց: Իսկ վերը՝ երկնակամարին վրայ կը տեսնենք լուսաբաց գունակ մը՝ որ Արեւելքի երեք իմաստուններն ղէպ ի Բեթլեհէմ կ'առաջնորդէ: Վերջապէս կը տեսնենք Հերովդէս Արքայն՝ որ կը խռովի և կուզէ Նորածին Մանկան կեանքը վտանգել:

Համառօտիւ քննենք Մննդեան նպատակը: Երկրագունտս երբ իր երկրաբանական՝ կամ լաւ եւս է ըսել Արարչագործեալ շրջաններէն անցաւ և բնակուեան յարմար եղաւ, Աստուած ստեղծեց մարդ էակն և զնա դրաւ երանելի դրախտի մը մէջ՝ որ չորս գետերէ կառոգուէր՝ ուր կը փթթէին երանութեան ծաղիկներ՝ ուր բազմազգի ծառեր կը բեղմնաւորէին ամեն տեսակ պտուղներով և որոց վրայ Քուչունք կը յօրինէին երաժշտական ամենէն նրբին եղանակները և որոց մէջ մարդն ուղղակի յարաբերութիւն ունէր Աստուծոյ հետ «Հրեշտակներէն քիչ մը վար ստեղծեցիր մարդն . . :» Այո, մարդ այսպիսի փառաւոր և պանծալի սկզբնաւորութիւն մը ունեցաւ, բայց չընցաւ ժամանակի ապերնթար գտնուեցաւ և օձին Խելապրութեամբ աւրեց այն պատուէրն զոր

Աստուած տուաւ՝ փորձելով զնա բարւոյ և չարի զիտութեան ծառին միջոցով: Հետեւագայ կորնցուց այն երանատէս վիճակն՝ յորում կ՚ապրէին կենաց որդիքն և անա այդ վայրկենէն մարդ սրտաբեցաւ դրախտէն Քերովբէից ձեռամբ, Աստուծոյ երեսէն ձգուեցաւ և արժանացաւ Նորա բարկութեան ապառնալեացը: Եւ անա այդ վայրկենէն վճռուեցաւ մարդուն ճակատագիրն, այդ վայրկենին այն երանելի էակն եղաւ եղկելի, ողորմելի և ձշուառ և նորա համայն սերունդք մեղաց որդիք կոչուեցան: Բայց Աստուած զՁառով այն մեղապարտ վիճակին մէջ անկեալ մարդուն՝ խոկոյն որոշեց իւր որդին աշխարհք դրկել, և դրկեց՝ որպէս զի մարդ իւր Աստուծոյն հետ նովաւ հաշտութիւն գտնէ և անա այս որոշման վրայ բերկրեցան, Ջուարթունք երկնից, գոնդ կազմեցին և խաղաղութեան այս բերկրարի լուրն հռչակեցին: Արդ, ազնիւ հանդիսականք, Քէեւ մենք այս խաղաղութեան աւետիսը առած ենք՝ բայց ա՛հ, այսօր աշխարհի մէջ որքան մարդիկ կան որ դեռ չեն առած: Ուրեմն մենք ալ աւետարեր հրեշտակաց նման նետուինք աշխարհի մուտ խաւերուն մէջ, տեսանենք անկեալ հէք մարդկութիւնը, բարձրացնել կը ջանամք զնոսա, բայական լինինք նոցա վիրաց, մատնանիշ ընելով փրկութեան ճամբան, ցոյց տանք նոցա Ս. Գիրքը՝ որ Մովսէն առաջնորդող լուսատուին նման շատեր կ՚առաջնորդէ դէպ ի Բեթլհեհէմ՝ ի տես Փրկչին: Արդ աչերն վեր ամբառնանք դէպ յերկինս և գոչենք բարձրաբարբառ. ողջոյն Քեզ՝ ով պերճախօսդ Յափեթի Ջուարթնոց, ողջոյն քեզ ով Իշխանդ խաղաղութեան, Դու որ Թաղուցիր երկինքը իւր բոլոր պերճութեամբ և եկար յաշխարհ, ծնար ի Ս. Կոյս Մարիամէն Բեթլհեհէմի մէջ. անդ փայլեցար զերծ Արեգակ՝ Հազար ողջոյն Քեզ: Ցնծան դու, ով Մարդկութիւն, զի Փրկիչը եկաւ որ զքեզ երկնից հաղորդ ընէ:

Գրենլիար Մ. Տ. ԵՂԵԿԻԷԼԵԱՆ

ՀԱՆԳԱՆԱԿՈՒԹԻՒՆ
ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ ՈՐԲԱՆՈՑ
Ի ՊՐՈՒՍԱ.

Նախորդ Գումար	1695	դահ.
Հաճի Թադ. Մարգարեան	54	»
Օր. Ա. Պուղտանեան	75	»
» Պ. Պօլատճեան	40	»
» Ա. Իչխանեան	20	»
Բ. Չէօհրէեան	54	»
Կ. Գարամանուկեան սեր եւ	10	»
Վ. Ճինիչեան	20	»
Ա. Օհաննեան	60	»
Ե. Գըլըեան	40	»
Հ. Եաղլըգճեան	10	»
Մ. Մինասեան	20	»
Սրբուհի	5	»
Գ. Ճէօհէրեան	10	»
Ե. Մարգարեան եւ ումն	10	»
Ե. Պալապանեան	20	»
Փ. Քիրիաքօս	10	»
Ե. Խօջոչեան	20	»
Ե. Պաղտասարեան	10	»
Շ Աթալեան	48	»
Ե. Ազատեան	10	»
Զ. Գաբամաճեան	5	»
Պ. Տէր Նիկողոսեան	20	»
Ե. Ֆիլիպէլեան	48	»
Կարապետ	10	»
Մ. Գըլըըրեան	108	»
Կ. Պէտիկեան	20	»
Գրիգոր, Օսիսկֆ	10	»
Կ. Գարագուզու	10	»
Ն·Ն·10, Գ·Մարաֆեան 40.	50	»
Թ. Եաղլըգճեան	20	»
Ն. Եաղլըգճեան	20	»
Մարաչէն Մր. Լիւի ձեռամբ	27	»
Պանգալէն	150	»
Տէր եւ Տիկ. Փ. Գուրուեան	216	»
Պար. Ն. Ամէրիկա	120	»
Թակ. Պօտուրեան	108	»
Գումար	3183	»

Պրուսա, Փետր. 1894

Գ. Պ.

ԿԱՂԱԿԱՑԻՆ

—

Ծունօտար ամսոյ նշանաւոր լուրերէն մին ար ցարդ եւրոպական եւ տեղական լրագիրներու սիւներ լեցընելու առիթ մը եղած է, Վիլհելմ Բ. ի եւ արդի Գերմանիոյ հիմնադիրներէն մին Պիզմարք իշխանի միջեւ իբր չորս տարիէ ի վեր գոյացեալ անհամաձայնութեան եւ գժտութեան մը բարձումն է։

Պիզմարք իշխան՝ որ իր վերջին հիւանդութեան տառապանքէն այն ինչ ապաքինած էր, կայսրն իւր թիկնապահին՝ հռչակաւոր Մոլդքէի արդւոյն ձեռամբ գիր մը ղրկելով ի Ֆրիտրիխսրուէ, խնդակցութիւն յայտնեց իւր մեծանուն Պապուն այս ծերունի վարչապետին, ինչպէս քիչ մը ժամանակ յառաջ ալ չիշ մը հնագոյն դինի ղրկած էր իբր ընծայ։ Իշխանը ջերմ շնորհակալութիւն յայտնելով հանդերձ խոստացաւ թէ Պերլին պիտի ուղեւորի, նորին կայսերական վեհափառութեան ծննդեան 35րդ տարեդարձին առթիւ իւր խնդակցութիւնն անձամբ մատուցանելու։ Այս խոստումը կատարած պահուն որ մէկ օր ետքն էր, իշխանը այնպիսի պատիւներով ընդունուեցաւ, որ միայն վեհապետաց կը ցուցուին սովորաբար։ Կըսուի թէ կայսեր եւ նախկին վարչապետին տեսակցութիւնը սիրալիր եղած է։

Ցայտնի է թէ, Վիլհելմ Բ. կապէս մարդասիրական զգացումով մը շարժած էր, ծեր եւ հիւանդոտ նախկին վարչապետին վերջին տարիներուն խնայել ուզելով, եւ իւր ֆիզիքական ու հոգւոյական ցաւերուն մէջ ախորժել ընել։ Իշխանը վերադառնալէն ետք՝

Վիլհելմ կայսր մոխրագոյն ապուխէ չինուած զինուորական վերարկու մը նուէր ղրկեց նմա, որուն չատ լաւ յարմարեցաւ այդ հագուստ, զոր փորձելու համար նուիրաբեր կոմսին հետ երկար պտոյտ մ'ըրաւ Ֆրիտրիխսուէի պարտիզին մէջ։ Նուէրներն եւ նախկիններն կը չարունակեն փոխանակուիլ ընդ մէջ կայսեր եւ նախկին վարչապետին։

Թայմզի Պերլինի թղթակիցը, նկատելով սրտագին խանդաղատանքն որով Պիզմարք ընդունուեցաւ ի Պերլին, կըսէ թէ «Պերլինցիք յոյժ ապերախտ մարդիկ պիտի ըլլային եթէ չ'սիրէին հզօր աշխարհավարն որ Գերմանական ամենէն հասարակ քաղաքներէն մին, որպէս է Պերլին, Եւրոպիոյ մայրաքաղաքներուն մէջ առաջնակարգ հանդիսացուցած է։

— ՀՐԷԱԿԱՆ խնդիրն Ռուսիոյ մէջ.— Ընթերցողք գիտեն Հրէից ազգը գլխաւորապէս երկու մասանց բաժնուած ըլլալը որք կը կոչուին Թալմուտականք եւ Քարայիմք։ Ասոնց մէկզմէկէ ունեցած տարբերութիւնն այս է թէ, առաջինք անգիր աւանդութիւններ կընդունին իբրեւ էական եւ պարտաւորիչ Աստուածաշունչին մէջ բովանդակուածին հաւասար։ Վերջինք սակայն զրականէն այսինքն Աստուածաշունչէն դուրս բան չեն ընդունիր, հետեւապէս կը մերժեն Թալմուտը ըսելով թէ խղճի վրայ տիրելու իշխանութիւն չունի։ Թալմուտական Հրէայք որ հերձուածող կը նկատուին զՔարայիմներն եւ որոց դէմ մահու չափ ատելութիւն ունին, ընդհակառակն Ռուս կառավարութիւնը նուազ վտանգաւոր սեպած եւ լաւ աչքով նայած է անոնց։ Եւ այժմ փեթերսպուրկէ կը ծանուցուի թէ Քարայիմք, որք կը բնակին ի Խրիմ եւ Քերսոնի ու Փոտոլիոյ կողմերն, այսուհետեւ զերծ պիտի ըլլան ամեն արգելքէ եւ կաշկանդումէ, եւ Քրիստոնէից հետ հաւասար իրաւունք պիտի վայելեն անտի։ Իսկ Թալմուտական Հրէից մասին, բնակութեան եւ այլ ամեն արգելքներ աւելի խստութեամբ ի գործ պիտի դրուին։ Այս Ռուսիաբնակ Քարայիմք Թաթարերէնի Թուրքերէնի գաւառաբարբառ մը կը խօսին եւ Խրիմու Թաթարներուն պէս կը հագնին,

—ԱՆԴԼԻԱ, Մօտերս Անգլիոյ Շրիւսպըրի քաղաքին մէջ մեծ հաւաքում մը տեղի ունեցաւ անդամի բնաղէտ Չարլզ

Տարուինի ի պատիւ յիշատակարան մը կանգնելու համար ի դիմաց Շըրիուսպըրիի, որ ծննդավայրն է աշխարհահռչակ գիտնականին։ Տունն ուր ծնած էր 1809 Փետր. 12 ին կը գտնուի քաղաքին արուարձաններուն եւ Սէվըրն գետակի մէջ տեղ։ Մօտակայ փողոց մը նուիրուած է Տարուինի անուան եւ մարմարիոնէ արձանագրութեան տախտակ մը կայ տեղւոյն մատուռին մէջ, ուր կանոնաւորապէս կը յաճախէր Տարուին եւ իւր կրօնային պարտաւորութիւնները անթերի կը կատարէր։ Ժողովէն բացակայ մնացող քանի մը կարեւոր անձնաւորութիւնք նամակով իրենց համակրութիւնը յայտնած էին առաջադրեալ նպատակին համար։ Շրիուսպրիի Անկլիքան եպիսկոպոս Վերապատուելի Սըր Լըվլաս Վարդապետ ասոնցածանութեան, հետեւեալն գրած էր իւր նամակաւ. — «Տարուինի բնագիտական հետազօտութեանց եղրակացութիւնք ի սկզբան ապչեցուցին բարեպաշտ միտքերն, իբր թէ անոնք հակառակ ըլլային յայտնեալ ճշմարտութեանց։ Բայց ահա բեկումը վերջ գտաւ, եւ այժմ հասկըցուած է թէ Տարուինի գիտական տեսութեանց ընդունելութիւնն անպատճառ չ'վերջեր Արարչագործութեան ներշնչեալ պատմութիւնն որպէս կը գտնեմք ի Սուրբ Գիրս, թէեւ սովորաբար տրուած մեկնութիւնն բարեփոխելու կրնամք առաջնորդուիլ։» Անկլիքան ամեն ուսեալ եկեղեցականք այս ոգւով նկատած լինելով Տարուինի գիւտերն ու տեսութիւնները, կրօնասէրներն եւս կը մասնակցին Տարուինի ընծայեալ հրապարակային պատիւներուն։ Հաւաքումին մէջ առաջարկուեցաւ՝ Տարուինի արդարէ արձանը կանգնել հանդէպ այն նախակրդարանի չէնքին ուր նախնական ուսմունքն առած էր, եւ որ այժմ հասարակաց թանգարան է։ Նոյն դպրոցին մէջ այսուհետեւ սան մը պիտի պահուի հասարակած օժանդակութեամբ յանուն Տարուինի։ Վերջապէս, առաջարկուեցաւ հանդանակութիւնն ընդարձակել՝ ուրիշ քաղաքներու եւս կոչումի ընկլով, եւ Տարուինի ծննդավայրին մէջ ի պատիւ նմա հիմնել գիտական հրապարակախօսութեանց սրահ մը, կարեւոր դրամագլխով մը ապահովելով չէնքին պահպանումն եւ հրապարակախօսներուն թոշակը։

— Բոպուրկ-կոթայի Գերման պետութեան նոր վեհապետն, Անգղիոյ թագուհւոյն Բ որդին, իւր հանդիսաւոր մուտքն ըրաւ մօտերս, եւ Կոթա քաղաքը մեծապայել ընդունելութիւն մ'ըրաւ։ Դուքս Ալպէրդ, ընտրակալութիւն յայտնելով, յայտարարեց թէ միշտ պիտի ջանայ պահպանել օրինաւորութեան զգացումն, եւ աւելցնել ժողովրդեան բարեկեցութիւնն։ Նաեւ յոյս յայտնեց թէ իւր հօրեղբօր եւ անմոռանալի հօր ոգւով իշխանութիւն վարելու կը յաջողի։

ՊԱՐԱԿԱՑԱՆ։ — Պաշտօնապէս կը հաստատուի թէ, Նասր էտ Տին Շահ այս ամառ եւս պիտի ճամբորդէ Եւրոպա, Ռուսիայէն անցնելով։ Ցունիսի սկիզբը պիտի հասնի Փեթերսպուրկ, իւր որդւոյն Մասուդ Միրզայի եւ բազմաթիւ պաշտօնակալաց հետ։ Այս այցելութեան քաղաքական մեծ կարեւորութիւն կընծայէն Ռուս լրագիրք։ Արեւմտեան մայրաքաղաքներուն մէջ եւս պիտի մնայ ժամանակ մը, որպէս իւր առջի ճամբորդութեանց միջոցին։

ԱՆԳՂԻԱ. — Մր. Կլատսթընն, ծերունի վարչապետն, որ խորհրդարանին պարապոյ օրերուն միջոցին Պիարից գացած էր, այս Ուրբաթ փետր. 9 (Ն. Տ.) Լոնտոն վերադարձաւ խորհրդարանական գործերն այս տարի սովորականէն կանուխ սկսելու, մանաւանդ Լօրտերոս ժողովոյն իւր Իռլանտական երկրորդ ծրագիրը մերժած ըլլալուն պատճառաւ։

Անուանի ծերունւոյն առողջական վիճակն եւ զարմանալի կորովն ու տոկունութիւնը իւր կանոնաւոր սովորութեանց, իւր ժուժկալութեան եւ մանաւանդ իւր ջղային ամրապինդ դրութեան վերագրելի է իւր հանդուգնալ բժիշկ Սըր Անդրիու Քլարքի կողմէ, որուն հաղորդած մէկ ծանօթութիւնը այս օրերս հրատարակուեցաւ «Պրիթիշ Մետիքլ Ճուրնալ» անուն Անգլ. բժշկական թերթին մէջ։

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

— *Մայրաքաղաքիս Անգղիական նոր դեսպան Սըր Ֆիլիփ Քըրրի այս շաբաթ երեկոյ արեւելեան ճեպընթաց կառաքոմբով մայրաքաղաքս ժամանեց եւ ուղղակի անգղիական դեսպանատունը գընաց ի Բերա։*

— *Կայսերական Բժշկական Ժողովն այս Ուրբաթ գիշեր ի նիստ գումարուելով ընդ նախագահութեամբ Տօք. Բարտօի երկար վիճաբանութիւն մը ունեցաւ քոլէրայի պատճառներուն եւ սոյն հիւանդութեան ինֆլուէնձայի հետ ունեցած յարաբերութեան վրայ։ Վերջապէս նախագահն յայտնեց նիստին յետաձգել վիճաբանութեան շարունակութիւնը։ Սակայն վիճաբանութեան պահուն յայտնուած զանազան տեսութիւններն ի բաց թողլով կարժէ մի քանի յայտարարութիւններ յիշել։*

1. Թէ համաճարակը տարածուած չէ, բարձրագոյն թիւը 22ն անցած չըլլալով։

2. Գալով դարմանման եղանակին, ամէն դէպքերն ալ դարմանելու է քոլէրայի կասկածով եւ իրեն համար ափիոնի հետ միացած թանէնը (մազի) լաւագոյն արդիւնքը տուած է, լուծողականները յանձնարարելի չեն։ Սակայն ապանեխականներն են որ պարտին կատարել գլխաւոր դերն համաճարակին տարածումն արգիլելու համար։

3. Թէ քոլերայի դիտուած դէպքերն ամենեւին առնչութիւն չունին ինֆլուէնձայի հետ, վասն զի տենդ չկայ։

ՆՈՐ ՀՐԱՏԱԿՈՒԹԻՒՆ

ԿԻՆՆ ԻԲՐԵՒ ԱՄՈՒՍԻՆ

ՀԵՂԻՆԱԿ ՏՒՕՔ. ԷՄՄԱՆ ԴԱՆԻԷԼ

Թարգմ. Գերմաներէնէ Մ. Կ. Նազիկեան

Տպագրութիւն Բ. Մատթէոսեան

Էջ 440։ — Թղթակազմ 12½ ղրուշ, կազմեալը 17 ղրուշ, ամէն գրավաճառաց քով։

Պ. Մ. ՔԱԼՕԼԵԱՆ

ՁՈՒԱՐՃԱԼԻ ԲԺՇԿՈՒԹԻՒՆԸ

ՍԱԼՕՆԻ ԳԻՐՔ

Վաճառման կեդրոնական տեղին Բիւզանդեան գրատուն, Ղալաթիա, Սեղբոս Խան թիւ 3 եւ ի Պահէ-Գաբու Սուճի Պօղոս աղայի խանութը։

Տպագրութիւն Բ. Մատթէոսեան Ամբիւլան Խան, գին 5 ղրուշ։

Վ. Բ. ՅԱԿՈԲԵԱՆ

ԲԱՌԱՐԱՆ ԱՆԳԼԻԵՐԷՆԷ Ի ՀԱՅ

Հետեւողութեամբ

Ուեսպաղրի եւ Ուաղրի հոյակապ բառագրոց

ԱՌԱՒԵԼ ՔԱՆ 45,000 ԲԱՌ, ՈՃ, ԵՒԱՅԼՆ

Անգլիերէնէ ի Հայ-աշխարհիկ բառգրքի մը անհրաժեշտ պէտքը ի վաղուց ղգալի եղած էր. սոյն պէտքը լիովին գոհացուցած է Անթոնիա Դոլճի ուսուցիչներէն Վ. Բ. Յակոբեան էֆէնտի պատրաստելով իր երկու պաշտօնակցաց աջակցութեամբ սոյն օգտակար բառգիրքն։

Բաց ի սովորական բառերէ եւ ոճերէ կը պարունակէ նաեւ Դիտութեանց, Արուեստից եւ Դեղեցիկ դպրութեանց վերաբերեալ բոլոր բառերն եւ ոճերն, պարզուած իրենց ճիշտ Հայերէն համանշանակներով, հետեւողութեամբ Քաջունիի, Ալգերեանի, Նորայրի, Կոյլաեանի եւ Նուպարեանի Գաղ. Հայ. Անգլ. եւ Գերմաներէն բառագրոց եւ դիտական-արուեստական նորագոյն գործոց մանրակրկիտ բաղդատութեամբ, ի հարկին նաեւ Տաճկերէնով։

Սոյն բառգրքին կցուած է նաեւ. 1. Անգլիերէնի մէջ գործածական գարմած լատիներէն, Գալղիերէն, Իտալերէն եւլն. ոճեր։ 2. Ցաւուկ անուանց ցանկ մը հնչումներով։ 3. Տարրական քերականութիւն մը Անգլիերէն լեզուի, յորում պարզուած են մասնիկներու գերն եւ գօրութիւնն, Անգլ. հնչման եւ շեշտերու մասնաւոր կանոններն։ 4 Համառօտագրութիւնք որ յոյժ գործածելի են լեզուին մէջ։ 5. Ս. յլ եւ այլ նշանք։ Հնչումներն մեծ խնամով Հայատառ։

Ամբողջ գործը «փոխանակ 35ի» որ խոստացուած էր 45 թերթ ալիսակ լինի։ Բաժանորդագինն է 30 ղուրուշ. յետ լրանալոյ 40 ղրշ։

Դիմել առ հրատարակիչս գրատուն Զ. Թորոսեան Պահէչ-Գաբու 4. կ. Պոլիս, եւ առ հեղինակն յԱնատոլիա գոլեջ, Մարսուան։

Հրատարակուեցաւ 34րդ թերթը

Տէր եւ Խմբագիր

Հ. ՍՏԵՓԱՆ Պ. ԻՒԹԻՒՃԵԱՆ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ Ն. Ճ. ԱՐԱՄԱՆԱՆ

Ձագմագճըլար փողոց Յակոբաեան խան։